

Kolttasaamelaisen Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielen idiolekti

Marko Jouste, Markus Juutinen ja Eino Koponen

Koltansaame on inarinsaamen ohella pienin Suomessa puhuttava alkuperäiskansakieli. Kieltä puhuu tällä hetkellä eri arvioiden mukaan 150–300 ihmistä pääosin Inarin kunnan alueella (Feist 2015, 22; <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>). Koltansaame on erittäin uhanalainen kieli, mutta erityisesti viimeisten vuosikymmenten aikana kielen heikkenemistä on pyritty pysäyttämään muun muassa lasten kielipesätoiminnan, kouluopetuksen ja aikuisväestölle suunnatun opetuksen kautta. Erityisesti viimeisen kymmenen vuoden aikana monet kolttasaamelaiset ovat kiinnostuneet entistä enemmän omista juuristaan ja halunneet ottaa takaisin kielen ja kulttuurin, joiden siirtyminen nuoremmille sukupolville on ollut vaarassa katketa.

Yksi keskeinen osa kolttasaamelaista kulttuuria on *leu'dd*-perinne, joka on yksi laulettu saamelaisen musiikin lajeista. Leu'ddeissa kuvataan kolttasaamelaisten elämää, ihmisiä ja erilaisia tapahtumia yhteisössä. Ne ovat myös osa laajempaa

historiallista muistitietoa ja tarinaperinnettä. Uusien leu'ddien tekeminen perinteen pohjalta vaatii kuitenkin hyvää kielitaitoa ja kokemusta leu'dd-kielen erityispiirteistä. Leu'dd-perinteen opettamisen haasteena nykysukupolvilla

onkin se, että leu'ddeissa käytetty kieli eroaa sanastoltaan ja jopa kieliopiltaan merkittävästi sekä puhutusta kielestä että kirjoitetusta nykykielestä. Oma haasteensa on myös siinä, että leu'ddatessa täytyy osata tuottaa samaan aikaan sekä

kieltä että melodiaa. Puhutun ja kirjoitetun kielen opetus ei siten yksin tarjoa riittäviä eväitä leu'dd-kielen oppimiseen.

Aiemmin leu'dd-kieltä opittiin leu'ddia osaavia ihmisiä kuuntelemalla ja tuottamalla kieltä itse eri askareiden lomassa. Kulttuuri-, kieli- ja työympäristön muuttumisen myötä tällaiselle toiminnalle on ollut entistä vähemmän aikaa ja tilaisuuksia. Lisäksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella syntyneiden leu'ddaajasukupolvien kuoltua on jäljellä enää vähän sellaisia ihmisiä, jotka olisivat oppineet leu'dd-kieltä perinteisessä ympäristössä. Perinteinen leu'ddin oppimisympäristö onkin muuttunut monin tavoin tullessa 2000-luvulle. Jopa se, että ihminen pääsee kuulemaan leu'ddia, vaatii usein erityisiä tilanteita. Yksi keino päästä kuulemaan leu'ddia, on tutustua vanhoihin äänitallenteisiin, joita on kertynyt yli sadan vuoden ajalta. Äänitteitä löytyy julkaistuna (esim. *Sue'nn'jel Lee'ud-*, *Son vuäinn-* ja *Maaddärääjji leeu'd* -äänitekokoelmat). Suoraan arkistomateriaalien äärelle on mahdollista päästä esimerkiksi kolttasaamelaisille kohdennetun Kolttasaamelainen muistipankki -hankkeen kautta (Jouste ym. 2018; Saastamoinen 2008; Jouste 2017a).

Jotta leu'dd voitaisiin ottaa osaksi entistä laajemmin koltansaamen ja kolttasaamelaisen kulttuurin opetusta, on tar-

peen saada lisää tietoa leu'dd-perinteestä ja leu'dd-kielen erityispiirteistä. Nykyisillä perinteenosajilla on tässä työssä tärkeä rooli. Musiikintutkimuksen, kulttuurintutkimuksen ja kielitieteen aloilla tapahtuvan arkistoaineistojen analyysin kautta voidaan myös tuottaa uutta tietoa, joka sopii sekä yhteisön sisällä henkilökohtaisesti tapahtuvan oppimisen avuksi että esimerkiksi oppimateriaalien pohjaksi nykyisissä oppimisympäristöissä. Merkittävä seikka on se, että nykyään suurin osa arkistoidusta perinnemateriaalista on digitaalisena sekä kieliyhteisön että tutkijoiden käytössä. Ongelmana on ollut myös se, että leu'dd-kieltä ei ole kuvailtu tieteellisesti lukuun ottamatta Mikko Korhosen vuoden 1983 artikkelia ”Kolttalaulujen fonologiaa”. Tämän artikkelin tavoitteena onkin jatkaa Korhosen aloittamaa tieteellistä leu'dd-kielen analyysia ja tarkastella leu'ddia tämän päivän tutkimuksellisista lähtökohdista.

Koltansaamen kielen vaiheita

Koltansaamen kielen vaiheita voidaan hahmottaa historiallisesti monin tavoin. Leu'dd-perinteen tarkastelun kannalta on merkityksellistä lähteä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kulttuurisesta tilanteesta, jossa kolttasaamelaiset elivät monikulttuurisessa ja monikielises-

sä ympäristössä Luoteis-Venäjällä. Kuolan niemimaan pohjoisosassa eli niin sanottu Muurmannin rannikko oli tärkeä alue, sillä sieltä käsin harjoitettiin tuottoisaa Barentsinmeren rannikon kalastusta. Kolttasaamelaisen eteläpuolella sekä osin myös Kuolan niemimaalla asui karjalaista väestöä. Vienanmeren rannikoilla oli venäläinen pomoriväestö, joka toimi kaupan ja varsinkin Kuolan pohjoisosan, niin sanotun Muurmanninrannan kalastuksen keskeisenä järjestäjänä. Vienanmeren itäpuolella asui komeja ja nenetsejä, joiden vaikutus Kuolan alueeseen muodostui merkittäväksi 1800-luvun lopulla sinne tapahtuneen muuttoliikkeen takia. Lisäksi Vienanmeren ympäristön kansojen ohella Kuolan pohjoisosissa alueen monikulttuuriseen kokonaisuuteen vaikuttivat Varangin alueen merisaamelaiset ja norjalainen väestö sekä 1800-luvun puolivälistä lähtien suomalainen siirtolaisväestö ja pohjoissaamelaiset poronhoitajat eli filmaanit. (Ks. esim. Jouste 2017b, 38; Lehtola 2015, 108–113; Leinonen 2009, 103; Tanner 2000, 35–36.)

Tässä artikkelissa tarkasteltavana olevan Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielen idiolektin pohjana on juuri 1900-luvun alun kielitilanne. Analysoidut tekstit on äänitetty vuosien 1926 ja 1974 välisenä aikana ja alustava huomiomme on se, että hänen leu'dd-

kielensä pysyy samankaltaisena koko tämän ajan. Tämä selittyy osin myös sillä, että ylipäättään ennen 1970-lukua koltansaamen kielenlajeja oli olemassa sangen rajatusti. Nämä voidaan jakaa pääpiirteittäin kolmeen ryhmään.

Koltansaame oli ensisijaisesti kieliyhteisön käyttämänä puhekieli lukuisissa eri kielen lajeissa, joita olivat esimerkiksi arkikeskustelut, erilaiset performanssit, esim. satujen kertominen, muistelukset ja omana lajinaan laulu. On huomattava, että lähes kaikki koltansaamen puhujat olivat koltansaamelaisia ja että kieliyhteisö oli kooltaan varsin pieni ja käsitti laajimmillaankin vain noin tuhat ihmistä.

Koltansaamea alettiin tallentaa kirjalliseen muotoon 1800-luvun lopulla, kun siitä muiden Venäjän Lapissa puhuttujen saamelaiskielten (akkalansaame, kildininsaame ja turjansaame) ohella tuli tieteellisen tutkimuksen kohde. Tallennuksen ja tutkimuksen pioneereja olivat D. E. D. Europaeus (1820–1884) ja Arvid Genetz (1848–1915), joiden työtä jatkoivat Frans Äimä (1875–1936), T. I. Itkonen (1891–1968) ja Erkki Itkonen (1913–1992). Tutkimuksen pääpaino oli saamen ja laajemmin suomalais-ugrialaisten kielten kielihistoriassa (esim. T. I. Itkonen 1916; Erkki Itkonen 1939), mutta tärkeä osa tutkijoiden työtä oli myös kielennäytteiden (T. I. Itkonen,

1933) ja sanaston keruu (Genetz 1891; T. I. Itkonen 1958). Näissä julkaisuissa käytettiin suomalais-ugrialaista tarkekirjoitusta, mikä rajasi käytön vain tutkijoiden tarpeisiin. Tutkimuksen ohella koltansaamea käsiteltiin ajoittain myös Helsingin yliopistossa järjestetyssä saamen kielten opetuksessa. Koltansaamen kannalta merkityksellistä on ollut kielen tallennuksen aloittaminen 1800-luvun jälkipuoliskolla, jonka jälkeen kerättiin laajoja arkistoaineistoja erityisesti 1900-luvun alkupuolella puhutusta koltansaamesta. Koltansaamen osalta voidaan sanoa, että tämän varhaisen vaiheen tärkeimmät aineistot ja tutkimustulokset ovat koottuina kahteen T. I. Itkonen julkaisuun: *Koltan- ja kuolanlappalaisia satuja* (1931) ja *Koltan- ja kuolanlappin sanakirja* (1958).

Tieteellisen tutkimuksen ja kielennäytteiden lisäksi koltansaameksi julkaistiin myös uskonnollisia tekstejä. Vanhimpia näistä ovat Anders Johan Sjögrenin (1794–1855) teettämät *Isä meidän* -rukouksen käännökset koltansaamen Nuortijärven (Njuõ'ttjäu'rr), Paatsjoen (Paččjokk) ja Muotkan (Mue'tkĕk) murteille (Sjögren 1828, 253–255) sekä Konstantin Prokopjevič Ščekoldinin (1845–1916) koltansaameksi vuonna 1894 julkaisema *Matteuksen evankeliumi* ja vuonna 1895 julkaisema aapinen (Ščekoldin 1894; 1895; ks. myös

Juutinen 2018). Tämä uskonnollinen kieli ei kuitenkaan saanut jatkoa eikä sillä ole ollut vaikutusta nykyisen kirjakielen syntyyn tai kehitykseen.

Viime vuosikymmenien aikana tahtuneiden laajempien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten seurauksena koltansaame on tullut yhä laajemmin erilaisten tämän päivän kielenlajien ja kielenkäyttötilanteiden osaksi. Nykyisen koltansaamen normitetun kirjakielen ensiaskeleet otettiin 1970-luvun alussa. Alkuvaiheessa kyse oli pitkälti koltansaamen tallennettujen puhekielen aineistojen tutkimuksen ja kielihistoriallisen tutkimuksen vuorovaikutuksesta. Kirjakielen pohjana oli koltansaamen Suonikylän murre, josta esimerkiksi Mikko Korhonen oli kerännyt aineistoa vuodesta 1959 lähtien. Kehittämistyötä johtivat tutkimuspuolella Mikko Korhonen ja Pekka Sammallahti. Työhön osallistuivat kieliyhteisön edustajina muun muassa Jouni ja Satu Moshnikoff, Anni Feodoroff ja Vassi Semenoja. Vuonna 1973 ilmestyi Mikko Korhosen, Jouni Moshnikoffin ja Pekka Sammallahten laatima *Koltansaamen opas*, joka oli ensimmäinen nykyortografiaa käyttävä kielioppi. Kirjakielen kehittäminen kesti pari vuosikymmentä. Työn keskiössä oli Severtijärven koulu, jossa annettavaa opetusta varten tuotettiin paikallisesti oppimateriaalia. Lisäksi voidaan mai-

nita Matti Sverloffin julkaisemat *Suomi-saamski keskeissanasto* (1978) sekä *Suomi-Koltansaame piensanasto* (1989), joissa hän käytti itse kehittämänsä kirjoitustapaa. Sverloff keräsi myös mittavan sanakortiston, jota säilytetään Inarissa Sámi arkiivassa. Uutena kielen lajina ja käyttöalana voidaan mainita medioissa käytetty koltansaame. Koltan-kieliset radiolähetykset kuuluivat osana 1973 aloittaneen Saamelaisradion (nyk. Yle Sápmi) ohjelmistoon. Satu Moshnikoff toimitti Sevettijärvellä ensimmäistä koltansaamenkielistä paikallislehteä *Sää'm ođđázia* vuosina 1978–1986.

Koltansaamen kouluopetus alkoi vuonna 1972 Sevettijärvellä ja kielipe-
sätötoiminta vuonna 1997 (Moshnikoff & Moshnikoff 2006, 2). Koltansaamen opettamiseen, oppimateriaalien kehittämiseen ja uusiin kielen käyttöalueisiin on kohdistettu erityistä huomiota erityisesti 2010-luvulla. Sevettijärven koulun lisäksi koltansaamea voi opiskella tällä hetkellä Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa ja Ivalon lukiossa sekä Oulun yliopistossa. Saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva saamen kielten ammatti- ja resurssikeskus *Sámi Giellagáldu* (Saamen kielikaltio) ja Oulun yliopiston *Giellagas*-instituutti ovat nykyisin aktiivisesti mukana koltansaamen kirjakielen kehitystyössä. Kielen ja yleisemminkin kolttasaamelaisen kulttuurin re-

vitalisaatioon ovat vaikuttaneet kieliyh-
teisön aktiivisuus, lukuisat kulttuuri- ja tutkimushankkeet (mm. Suomen Akatemian rahoittama Skolt Saami Memory Bank) sekä esimerkiksi Kolttakulttuurisäätiön toiminta.

Leu'dd-kieli monologisena puhekielenä ja performanssikielenä

Leu'dd-kieli on kokonaisuudessaan laaja tutkimusaihe, joka sisältää lukuisia historillisia, alueellisia sekä kielellisiä osa-alueita. Aloitamme tämän laajan tutkimusaiheen käsittelyn tällä artikkelilla analysoimalla Petsamon Suonikylässä (Suõ'nn'jel) vuonna 1893 syntyneen Näskk Moshnikoffin¹ leu'dd-tallennusten kieltä ja vertaamme sitä esittäjän puhekieleen.² Näiden kahden genren eroista Mikko Korhonen toteaa:

Kolttalaulujen kieli poikkeaa tavallisesta puhekielestä. Poikkeamia ilmenee kaikilla rakennetasoilla, fonologiassa, morfologiassa ja syntaksissa, sekä sanastossa. Ne ovat osittain selviä arkaismeja, joiden on oletettava aikaisemmin esiintyneen myös puheessa, mutta jotka ovat säilyneet vain lauluissa. Osittain taas on kysymys sellaisista laulukielen piirteistä, jotka eivät ole koskaan kuuluneet puhekieleen. (Korhonen 1983, 138.)

Korhonen tarkastelee leu'dd-kieltä eri-

tyisesti kielitieteen näkökulmasta. Tämän artikkelin lähtökohtana on kuitenkin ajatus siitä, että laulettua kieltä tulee tarkastella omana kielen lajanaan, johon vaikuttavat sekä kielen että musiikin rakenteet. Kokonaiskuvaa ei ole mahdollista saada pelkästään toisesta analyysin osa-alueesta. Koltansaamen ohella on leu'dd-kielen tarkastelussa huomioitava myös naapurikielten, erityisesti venäjän, norjan ja suomen, mahdollinen vaikutus.

Tarkastelemaamme aineistoa eli tallennettuja historiallisia leu'dd-esityksiä määrittää niiden luonne perinteiseen yhteisöön kuuluvana kielellisenä performanssina. Performanssilla tarkoitetaan yleisölle tehtyä kielellistä esitystä, jolla on tietty muoto ja kulttuurinen kehys (Tieteen termipankki 26.3.2020: Kielitiede: performanssi). Voidaan puhua myös rekisteristä, jossa kielimuodon käyttö kytkeytyy tiettyihin esittämistilanteisiin. Perinteisessä kolttasaamelaisessa yhteisössä kielellistä performanssia on liittynyt moniin eri suullisiin perinteidenlajeihin, kuten satujen, mui-
telusten ja tarinoiden kerrontaan sekä laulettuun musiikkiperinteeseen kuten leu'ddaamiseen.

Kielen pääasialliset ilmenemismuodot ovat korvin aistittava puhe ja silmin aistittava kirjoitus. Puheelle on tyypillistä, että sen puhuja ja kuulija ovat samassa ajassa ja paikassa ja he voivat ymmärtää

toisiaan, mikä tämän artikkelin aineiston alkuperäisen performanssin kannalta on tarkoittanut puhetta historiallisen kieliyhteisön sisällä. Puhe voidaan siirtää toiseen aikaan, paikkaan ja kulttuuriin kontekstiin teknisten tallennus- ja viestintävälineiden avulla. Puhe voidaan esittää myös graafisessa muodossa (eli litteraationa), kuten me olemme tehneet tässä artikkelissa. Tämä tarkoittaa sitä, että eri ajasta ja kulttuurisesta kontekstista tulevana meillä on vain rajattu mahdollisuus ymmärtää esityksen kaikkia kulttuurisia piirteitä ja tekstin sisältöjä. Kolttasaamelaisessa leu'dd-perinteessä käytettävä kieli on oma runokielen lajinsa ja tämän johdosta voimme tarkastella tämän kielen lajin ominaisuuksia keskittyen kielen rakenteisiin ja niiden kuvaamiseen.

Toinen kiinnostava piirre on leu'dd-kielen olemus monologisen puhekielen ja dialogikielen yhdistelmänä. Puhe on tyypillisesti vuorovaikutuksellista dialogia, jossa sama henkilö on vuoroin puhujana ja vuoroin kuulijana yhdessä muiden tilanteeseen osallistuvien kanssa. Perinteisessä yhteisössä tapahtuvaan esitykseen liittyy runsaasti vuorovaikutusta esittäjän ja kuulijoiden välillä vähintäänkin siten, että kuulijat ymmärtävät esityksen kieltä. On ollut myös tavallista, että joku kuulijoista on kommentoinut tai jopa jatkanut leu'ddia. Siksi raja

dialogin ja yksinesittämisen eli monologin välillä on liukuva. Leu'dd-tekstien läheisestä suhteesta puheeseen kertovat myös tekstien sisällä olevat dialogijaksot, joissa kohteena olevat henkilöt keskustelevat kuvatuista tapahtumista tai kommentoivat niitä. Monologikieltä edustavat leu'dd-teksteissä puolestaan ulkopuolisen kertojan näkökulmasta esitetyt jaksot.

Puheelle on tyypillistä, että siinä esiintyy monenlaista kieliopillista (lähinnä äänne- ja muoto-opillista) variaatiota, joka on sidoksissa osaksi puhujaan (ikä, syntymäpaikka, nykyinen kotipaikka) ja osaksi puhetilanteeseen (monologi, dialogi, kuulijakunta). Puhutun kielen variaation tutkimus on kolttasaamen osalta perinteisesti keskittynyt aluemurteiden tarkasteluun, kun taas tilanteista variaatiota, esim. mahdollisia dialogikielen ja monologikielen eroja, ei juurikaan ole tutkittu. Tämä johtuu ainakin osaksi siitä, että 1900-luvulla tallennettu ja tutkimuksessa käsitelty materiaali on ollut pääosin performanssikieltä, jota puhujat ovat esittäneet yksi puhuja kerrallaan.

Esityksen kieleen vaikuttaa myös sen esitystilanne. Tässä käsittelemämme talenteet ovat syntyneet haastattelutilanteissa, jotka ovat erityisiä siinä mielessä, että kuulijana olevat haastattelijat eivät ole osanneet kolttasaamea (lukuun otta-

matta Mikko Korhosta). Näskk Moshnikoff on siten osin esiintynyt tilanteessa, jossa ei ole ollut sellaista esittäjän ja kuulijoiden välistä vuorovaikutusta, joka tavallisesti kuuluu yhteisön sisällä tapahtuviin leu'dd-esityksiin.

Leu'dd historiallisen muistitiedon varastona

Kolttasaamelainen kulttuuri ja erityisesti kansanperinne perustui 1800-luvulla ja vielä pitkälle 1900-luvulla muistinvaraisuudelle laajemmin kuin nykyään. Muistinvaraisuus ei sinänsä sulje pois hyvin organisoitua yhteiskuntaa eikä myöskään kirjallista toimintaa esimerkiksi viranomaisten kanssa asioitaessa. Lauletulla leu'ddilla ja suorasanaisilla muisteluksilla on säilytetty muistinvaraisessa kulttuurissa kollektiivisessa muistissa monia tärkeitä yhteisiä koskevia tietoja ja merkittävä osa perinteestä kuvaakin yhteisön jäseniä ja todellisen elämän tapahtumia ja niissä pyritään kertomaan tapahtumat niin kuin ne oli koettu ja ymmärretty. Vass Semenoja, yksi Suonikylän leu'dd-perinteen mestareista, on kuvannut leu'ddia sanomalla: ”Leu'dd kertoo siitä, miten ihmiset ovat eläneet” (Jouste ym. 2007, 13–14; Jouste 2017b, 13).

Yksi erityinen leu'ddien laji on niin sanottu kosintaleu'dd, joka keskittyy

kuvaamaan perheiden syntytarinoita. Toteutuneiden avioliittojen ohella osa kosintaleu'ddeista kuvaa myös pieleen menneitä kosintayrityksiä, usein huumorilla höystettynä. Vuoden 1913 Suonikylän matkansa jälkeen T. I. Itkonen kuvasi matkakertomukseensa juuri tällaisia leu'ddin esittämistilanteita. Hän myös jatkaa yleisemmin leu'ddien sisällöistä seuraavasti:

Juttelussa koltat ovat talvisessa seura-elämässään kehittyneet mestareiksi, joilla ei ole vertaa lappalaisten keskuudessa. Isoäänisesti, toisiaan liioin kuuntelematta he pohtivat pienimmätkin seikat, muistot ja tapahtumat perinpohjaisesti. Joku jo yrittää virittää joikauksen³ (*levdde*) lähimäisestään; hän saa hartaan kuulijakunnan, joka naurulla palkitsee sukkelan esityksen. Koltilla onkin tämäntapaisia lauluja yleensä jokaisesta tuntemastaan henkilöstä ja niissä otetaan puheeksi enimmäkseen hänen heikot puolensa, varsinkin epäonnistuneet rakkausseikkailut, mutta joskus myös hyvät ominaisuudet, kuten ruumiillinen voima, rikkaus, muhkeat porot. Löytyy edelleen toisia, eläinkuntaa kuvailevia, myyttillisiä, jopa uskonnollisiakin. (T. I. Itkonen 1913, 186–187; vrt. 1991, 103.)

Saduille, tarinoille sekä leu'ddeille on tyyppillistä, että ainakin niiden pääjuoni pyritään kertomaan samalla taval-

la, vaikka juonen yksityiskohdat ja yksittäisten lauseiden muotoilut voivat eri esityskertoilla vaihdella. Perinteisessä esittämisympäristössä leu'ddit oli tarkoitettu varsin suppealle kuulijakunnalle, oman yhteisön jäsenille. Leu'dd-teksteihin ei liity useinkaan erityisiä tapahtumia tai mainittujen ihmisten henkilöllisyyttä tarkentavia ja selittäviä osia, koska kuulijat tunsivat leu'ddeissa kerrotut tapahtumat. Tämän kollektiivisen kontekstin tuntemuksen seurauksena ei esityksissä voinut myöskään kertoa asioista miten tahansa (Jouste 2006, 296–298). Leu'dd-tekstien ymmärtämisessä kontekstiedot ovat hyvin tärkeässä roolissa. Tämä piirre tekee historiallisten tallennusten tulkitsemisen nykypäivästä katsottuna erityisen haastavaksi.

Näskk Moshnikoff perinteentaitajana

Näskk Moshnikoff o. s. Sverloff (1893–1984) on yksi eniten tallennettuja koltatasaamelaisia perinteentaitajia. Tämä pätee niin tallennetun perinteen määrään kuin myös tallennetun ajanjakson pituuteen. Näskk Moshnikoffin suku on kotoisin Petsamon Suonikylästä. Ensimmäisen kerran hän esitti fonogramille leu'ddeja ja satuja vuonna 1913, jolloin T. I. Itkonen keräsi aineistoa Inarista, Suonikylästä ja Nuortijärveltä (Itkonen 1971 [1991]; 1931). Nämä ovat en-

Kuva 1. Näskk Moshnikoff. Kuva E. Ala-Könni. Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkisto.

simmäiset koltansaamesta tehdyt äänettömät tallennukset. Tämän jälkeen Näskk esiintyi kymmeniä kertoja eri perinteenkerääjille. Aktiivisuus tallentamisen suhteen selittyy myös sillä, että hänen kerrotaan halunneen tarkoituksellisesti jättää perintönä tuleville sukupolville omaa perinnettään (Satu Moshnikoffin haast. 2017). Vielä 86-vuotiaana hän esiintyi Sevettijärven asuttamisen 30-vuotisjuhlassa vuonna 1979 (SKSÄ 1,1999).

Näskk Moshnikoff osasi ainakin kolmea kieltä. Hänen äidinkieltensä oli koltansaame, sen etelämurteisiin kuuluva Suonikylän murre. Hän puhui ainakin nuorena myös venäjää, mistä on esimerkkejä arkistoaineistossa. Voidaan olettaa, että hänen venäjän kielen taitonsa heikkeni sen jälkeen, kun kolttsaamelaiset asutettiin Inariin sotien jälkeen ja kieliyhteydet sekä Venäjän että Petsamon alueen venäjänkieliseen väestöön, mm. ortodoksiluostariin, katkesivat. Suomea Moshnikoff alkoi oppia todennäköisesti jo 1920-luvulla sen jälkeen, kun Petsamon alue liitettiin Suomeen ja kolttsaamelaisten ja suomalaisten kontaktit tiivistyivät.

Näskk Moshnikoff oli luku- ja kirjoitustaidoton (Satu Moshnikoffin suull. tiedonanto 2019), mutta tästä huolimatta hänellä on ollut merkittävä rooli osana niitä informantteja, joiden kielen perusteella koltansaamen kirjakieli luotiin 1970-luvulla. Hänen perinnetietouttaan on julkaistu lukuisissa teoksissa, kuten T. I. Itkosen *Koltan- ja Kuolanlappalaisia satuja* (1931), saamelaisen kirjallisuuden antologiassa *Skabmatolak* sekä Satu Moshnikoffin toimittamassa satukirjassa *Maaddârää' jji mainmáz*. Näskk Moshnikoffin esittämiä leu'ddeja on julkaistu myös sekä teksteinä että äänitteinä (ks. Väisänen 1990 [1942]; Aikio & Crottet 1960; Jouste ym. 2007).

Maa'renaž-leu'dd

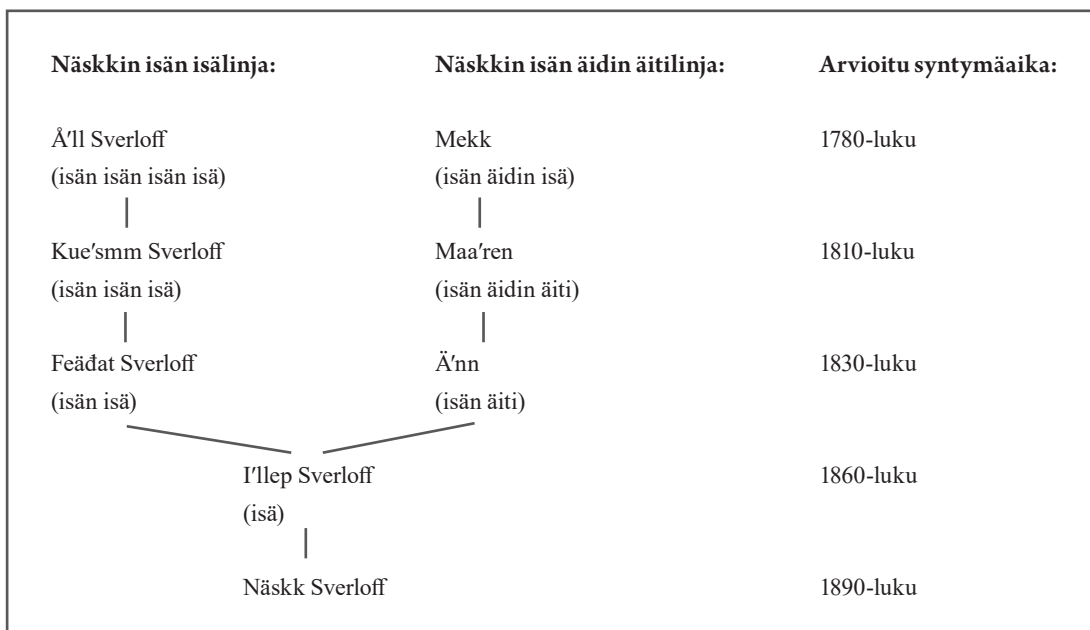
Tätä artikkelia varten olemme litteroineet ja analysoineet kolme eri leu'ddia sekä toisintoja kustakin, kokonaisuudessaan 11 esitystä. Nämä ovat *Ofootaž Evvan nijdd*, *Fedora Kiprianoff* ja *Maa'renaž*. Useimpiin näistä tallenteista liittyy varsinaisen leu'dd-esityksen lisäksi myös haastatteluosuus, joissa esittäjä kertoo suorasanaisesti kappaleen sisällöstä. Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielen idiolektiin ja sen vertailuun hänen puhekieltensä kanssa liittyvät huomiot perustuvat tähän aineistoon (ks. liite 1).

Ennen kuin etenemme varsinaiseen leu'dd-kielen tarkasteluun, esittelemme kokonaisuudessaan yhden Näskk Moshnikoffin leu'ddin tekstin. Kyseessä on *Maa'renaž-leu'dd*, jonka kansanmusiikintutkija A. O. Väisänen tallensi Petsamon Suonikylässä vuonna 1926. Väisänen äänitti esityksen vahallieriolle ja kirjoitti sanelusta ylös myös leu'ddin sanat (SKS, A. O. Väisänen arkisto, kansio 6; A-503/11). Väisänen tallensi leu'ddin uudelleen vuonna 1936 ja julkaisi myös otteita leu'ddin melodiasta ja tekstistä (Väisänen 1990 [1942], 147–149; Itkonen 1948, 563). *Maa'renaž-leu'dd* on tallennettu lukuisia kertoja Näskk Moshnikoffin esittämänä. Ensimmäisen ja viimeisen Moshnikoffin esityksestä tehdyn tallennuksen välillä

on 49 vuotta. Voidaankin sanoa, että se oli keskeinen leu'dd hänen repertuaarissaan läpi hänen elämänsä. Sama leu'dd on tallennettu myös muilta esittäjiltä, kuten Tyyne Fofonoffilta (*Sue'nn'jel Lee'ud* -LP, 1978) ja Iida Fofanoffilta (Kper, Y11314a). Olemme ottaneet tarkasteluun myös tämän Iida Fofanoffin esittämän toisinnon ja tallennukseen liittyvän haastattelun, sillä se valottaa muutamia tarinan yksityiskohtia ja taustoja, jotka jäävät epäselviksi Näskk Moshnikoffin toisunnoissa.

Näskk Moshnikoff kertoo haastattelussa Maa'ren Mekkintyttären olevan hänen isänsä äidin äiti, joka eli 1800-luvun alkupuoliskolla Jäämeren rannikolla sijaitsevassa Muotkan siidassa. Kun seuraamme sukutaulua (Nickul 1948, 72) ja arvioimme sukupolvien kestoksi 30 vuotta, voimme päätellä, että Maa'ren on voinut syntyä 1810-luvulla ja leu'ddissa kuvatut tapahtumat sijoittuvat 1830- ja 1850-lukujen väliin.

Näskk Moshnikoffin haastattelujen ja *Maa'renaž-leu'dd*-toisintojen tekstin vertailun kautta on mahdollista luoda synopsis siinä kerrottavasta tarinasta. On kuitenkin huomattava, että kaksisataa vuotta vanhojen tapahtumien tulkitseminen on erittäin haastavaa. Oman vaikeutensa tuo se, että leu'ddeissa dialogijaksot esiintyvät usein ilman selitystä siitä kuka mainituista henkilöis-

tä kulloinkin puhuu. On myös tilanteita, joissa leu'ddaaja ottaa toisen henkilön roolin ja puhuu ikään kuin olisi tämä.

Leu'dd koostuu kahdesta jaksosta. Ensimmäisessä leskimies tulee kosimaan Maa'ren Mekkintytärtä, joka on myös jäänyt leskeksi. Kosija sanoo: ”Jos tulet minulle, ostamme ranskalais-ta viiniä ja laivakorppuja. Sitten lähdemme isolla veneellä, troinikalla⁴, purjehtimaan ympäri maailman”. Maa'ren vain kuuntelee ja sanoo viimein kosijalle: ”En minä Maa'ren sinulle lähde. Olet vanha ja valkoiuksinen. Näytät valkopäiseltä

kotkalta ja kyömynenäiseltä, suippoperseiseltä hirvaalta”. Maa'ren ei suostu kosintaan vaan ylpeilee sillä, että hän kylä pärjää koska hänellä on kolme poikaa Oontask, Ostafi ja Jääggar, joista viimeinen on perintöporoelon haltija. Tämä kosintaa kuvaava jakso on myös Iida Fofanoffin esityksessä, jonka Irja Jefremoff tallensi vuonna 1974. Iida Fofanoff kertoo leu'ddin sisällöstä seuraavasti:

No se kerrottiin, että se oli, hällä [Maa'renilla] oli mies kuollu. Hän[ellä] oli kolme poikaa. Hän oli Kuivajärves-

sä ja hän pärjää hyvin. Hällä on talvela juomukset, täys ne... neljäkymmentä verkkoa. Hän pärjää hyvin. Ja tuot, Aappalan tuli hänen kosimaan, että hän lähtee sen kanssa merelle, merimies. [Maa'ren sanoo:] että hän ei lähe. Hän sanoo, että voi sinä olet niin vanha, että harmaa pää ja niinko omaisuuden takia tulet. Hän oli rikas leski ja hällä kun on kolme poikaa niin hän pärjää. No toinen [kosija] vielä sanoo, että meillähän on iso vene, että ni troinik, iso vene ja fransuska viina. Mikä liene semmonen, niin kallista viinaa. Sitä alamme juomaan ja kupon kaappan kaske kääprie. Minä en tiä semmosta, maistele mikä makia lienet.

No Marena sanoo, että hän ei huoli niistä. Hällä on kolme poikaa, hän pärjää. Saat mennä missä olet tullut.

Leu'ddin toisessa jaksossa Maa'ren keskustelelee paikalla olevan kumminsa kanssa. Maa'ren tahtois kummin esittävän leu'ddin. Hän sanoo: ”Leu'dd meillä on, meistä pitää sinun leu'ddaista.” Kummi kieltäytyy ja sanoo, että se olisi synti. Maa'ren jatkaa suostuttelua ja toteaa, että ei se ole synti, mikäli ei parjaa toista ihmistä. Sitten kummi alkaakin leu'ddata Maa'renin isästä, joka laski 40 verkkoa talvijuomuksia Kuivajärveen.⁵ Maa'ren kommentoi leu'ddia: ”Isäni oli ahne, suuri salmi piti olla, kun talvella niin paljon juomustaa”. Kummi jatkaa leu'ddia: ”Kun hän keskellä Kuivajärveä juomustelee liian monella verkolla, olisi pitänyt panna hänelle päänaluseksi juomusavannon jääkasa. Niin olisit isäni tiennyt sen tuoreen talvikalan”. Tämän toisen jakson tarkoitus ja yhteys varsinaiseen kointajaksoon ei selviä täysin leu'dd-teksteistä. Yksi mahdollinen tulkinta olisi se, että kummi näpäyttää Maa'renia siitä, että hän nimittää kosijaa ahneeksi perinnöntavoittelijaksi. Maa'renin tulisi muistaa, että hänen oma isänsä oli myös ahne, kun kalasti tyhjiin pienen järven. Leu'ddeissa on usein tällaisia loppujaksoja, joissa aiemmin kuvailtu tilanne käännetään humoristisesti nurin.

Toisintojen välillä on lukuisia eroa-

vaisuuksia yksittäisissä sanavalinnoissa, tekstisäikeissä ja kokonaisten jaksosten rakentumisissa. Esimerkiksi Iida Fofanofin esittämässä toisinnossa Maa'renin ja kosijan lisäksi mukana on eräänlainen ulkopuolinen ”kertoja”, joka kuvaa tapahtumia. Tässä toisinnossa on myös lyhyt osuus, jonka kaksi säettä vastaavat Näskk Moshnikoffin esityksen toista jaksoa. Kyseessä on selvästi sama leu'dd, vaikka siitä ei löydy kaikkia edellä olevassa synopsiksessa mainittuja yksityiskohtia.

Teksti on seuraavassa aseteltu siten, että yhdelle riville tulee kokonainen virke. Musiikilliset säerajat on merkitty pystyviivoilla, sillä ne eivät useinkaan osu leu'ddeissa tekstisäikeiden rajoihin vaan limittyvät toisensa kanssa. Useimmiten esittäjä hengittää musiikin säerajoilla. Koska Näskk Moshnikoffin puhekieli on olennaisilta osiltaan samalaista kuin hänen kotimurteeseensa eli Suonikylän murteeseen perustuva nykyinen koltansaamen kirjakieli, käytämme sekä leu'dd-kieltä että puhekieltä litteroidessamme samaa nykykirjakielen perustuvaa kirjoitustapaa, mutta leu'dd-kieltä litteroidessamme korostamme piirteitä, jotka selvimmin rakentavat leu'dd-kieltä ja erottavat tämän variantin muusta kielestä. Erityiset ja vain leu'dd-kieleen kuuluvat ainekset erotetaan muusta sanasta yhdysmerkillä.

Näskk Moshnikoff: Maa'renaž (SKS, A-503/11)

Jakso 1:

Kosija puhuttelee Maa'renia:

1. Maa'raž-a, Maa'raž-a Meekk-a nijdd- | -d-a, ton go mu'nne vuâlg-a-jo-go-čik. |
'Maa'renainen, Maa'renainen, Mekkin tytär, sinä kun minulle lähti-jo-kun-sit.'
2. De mon ve't tuu-ja vääld-a-čem | ton go mu'nne vuâlg-a-jo-go-čik. |
'Niin minäpä ja sinut ottaisin, sinä kun minulle lähti-jo-kun-sit.'

Maa'ren vastaa kosijalle:

3. Gu ton Aapp-a-lan-a leak rä'kk- | -k-e, kuä'ckkem-e viö'lğges-e vól vuäiva(ž), |
'Kun sinä Aapplan⁶ olet rukka, kotkan valko-vielä-pää,'
4. käälvak sârvva čokk-a-jo-go-pött, | ko leäk Aap-a-lan-a rä'kk- | -k-e.
'kulvakkohirvaan (rykinyt hirvas) suippu-jo-kun-perse, kun olet Aapplan rukka.'

Kosija puhuttelee Maa'renia:

5. Ton go Maa'r-e-naž mu'nne vól vuâlg-a-čik | mon ve't tuu jo vääld-a-jo-go-čem- | -m-e.
'Sinä kun Maarenainen minulle vielä lähtisit, minäpä sinut jo ottai-jo-kun-sin.'
6. Muäna ve't-e vääld-a-veäl-a-čep- | -pe trooinik-e, jönn-a vönnäz-a.
'Mepä ottai-vielä-simme troinikan, suuren veneen.'
7. Muäna g-ä'lğgëp tuin-a suugg-a-d-ed, | pirr-a möönnäd skääd-a-suöll- | -lu.
'Mepä alkaisimme soudella, ympäri mennä maailmaa.'
8. Ton ve't veäl go vuâlg-a-čik, |
'Sinäpä vielä kun lähtisit.'
9. Muäna ve't-e vääld-a-jo-ņo-čep | francuskai-a kallšös veei'n | de muäna ve't-e ŋ-äälg-a-čep-e juugg-a-ded |
'Mepä vielä ottai-jo-simme ranskalaista kallista viiniä ja mepä alkaisimme juopotella.'
10. Muäna ve't-e veäl-a vääld-a-čep | kuppan kappan kääšk kääbr-a-jaid- | -de.
'Mepä vielä ottaisimme "kuppan kappan"⁷ kuivia laivakorppuja.'

Maa'ren vastaa kosijalle:

11. Vui ton Aapp-a-lan leäk rä'kk-e | kuä'ckkem-e viö'lğges-e vól vuei'vv | käälvai sârvva čokk-a-jo-go-pött- | -ta.
'Voi sinä Aapplan olet rukka, kotkan valko-vielä-pää, kulvakkohirvaan suippo-kun-perse.'
12. Mu'st veäl lij ä'rbbjeäll-a-öög | öö'n'n'jaž Jäägg-a-raž-a u'cc-e päärnaž | -naž,
'Minulla vielä on perintöporoelon haltija, Jääggar pikku poikanen-nen,'
13. Jäägg-a-raž-a u'cc-e päärnaž | ä'rbb-e-jeäll-a-öög öö'n'n'jaž, |
'Pikku-Jääggar pikku poikanen, perintöporoelon haltija,'
14. Ä'stt-e-feejaž Evvan-a ä'lğg | -g-e, pronkk-a vól proonjušaž | -ža.
'Ä'stffi Evvanin poika, hampuusi vielä pikku suunsoittaja.'

Jakso 2:

Maa'ren puhuttelee kummiensa:

15. Mái'd kuámmam áâ'n áâr-a-škuõ'ttiĵ vuálas vuei'vi, vuálas vól vuei'vi | -vi,
'Mitä kummini nyt alat olla alla päin, alla vielä päin.'
16. koummsest-e kuu'ĵĵmõõzz jiõk juu'rdže. | Leu'dste'm-mest leu'dste'čem.
'kolmikosta pisintä et ajattele. Leu'ddaisemasta leu'ddaisin.'
17. Mái'd-e kuámaž áâr-a-de-iškuõ't(tiĵ) | leu'dste'm-mest mon veâl leu'dste'čem |
'Mitä kummi alat olla, leu'ddaisemasta minä vielä leu'ddaisin.'
18. Leu'dste'm-mest mõõn leu'dstáâstčem. Ij ve't leäkku kuámmam veä'ĵĵ. |
'Leu'ddaisemasta leu'ddestaisin. Eipä ole kummini apua.'
19. Há't leežž kuámmam reä'ĵĵ | leu'dste'm-mest leu'ddest jiõk-õl.
'Vaikka olisi kummini synty. Leu'ddaisemasta leu'ddaa, kunhan et.'

Kummi vastaa Maa'renille:

20. Mu'nne veâl-a lee'žž-a leäm-a reä'ĵĵ- | -ĵĵ-e.
'Minulle vielä olisi ollut synty.'

Maa'ren vastaa kummille:

21. Mon ve't kuám-a-žam-a leu'dste'm-mest leu'dstõõččád álgg. |
'Minäpä kummisseni, leu'ddaisemasta leu'ddiskella pitää.'
22. Leu'dste'm-mest leu'ddest jiõk-õl kuámmam čuu't la'stjed- | -de.
'Leu'ddaisemasta leu'ddaa, kunhan et kummini kovin soimaa.'

Kummi leu'ddaa:

23. Uij uij, Ká'skkes-e-jäurra veâl go leäk | šõõdd-â-žam-õ šõõddžam. |
'Voi, voi, Kuivajärveen vielä kun olet isäseni, isäseni.'
24. Uij uij šõõdd-â-žam luõ'sti kâskka kâaska vól Kââ'sĵes jääura | tiudd-a nellj-a-lâái sääim- | -žed.
'Voi, voi isäseni laski keski-keskelle vielä Kuivajärveä täydet 40 pikkuverkkosta.'
25. Nääi't tää'lv-e de võõrás kuálaž | tää'lv-e vól võõrás-e kuâl-. |
'Näin talven niin tuore kala, talvi vielä tuore kala.'
26. Ko leäk šõõdd-â-žam, šõõdd-â-žam-o piijj- | -jád aršanai-a čingŋ-a-lõõzz-a čââ'lm-e |
'Kun olisit isäseni, isäseni, pistänyt arsinan⁸ syvyyteen silmän⁹.'
27. aršš-a-nai-a čingŋ-a-lõõzz-a čâ- | čââ'lm kâskka vól Kââ'sĵes-e jääu- | -ra.
'arsinan syvyyteen silmän, keskelle vielä Kuivajärveä.'
28. Juŋŋâž čõõstâž tu'nne vuei'vvrõ'sše | tõ'st le- le'jjik mošt-a-go-je'če | tää'lv-e-go võõrás kue'l.
'Juomuksen jääkasa sinulle päänaluseksi, siitä olisit muista-kun-nut talven-kun-tuoreen kalan.'

Iida Fofanoff: Maa'renaž (Kper, Y11314a, 1975).

Jakso 1.

Kertoja:

Vuõi, vuõi, vuõi, Maa'renaž Meekk-a nijdd | -da.

'Voi, voi, voi, Maa'renainen, Mekkin tytär.'

Maa'ren kertoo:

Mij ve't leei'm jeäl-a-ste'mmen Kää'skes jääura-že ääkk-al-ast.

'Mepä olimme elelemässä Kuivajärvisen akkasessa.'

Puõ'di pue'tt-e-di Aapp-a-lan-a rä'kk- | -e.

'Tulla tuleskeli Aapplan rukka.'

Ja son go aa'lji säärn-a-töölläd:

'Ja hän kun rupesi puhuttelemaan.'

''Ton go Maa'ren mu'ne vuâlg-a-čik, mon ve't Maa'ren tuu vääld-a-čem.

'Sinä kun Maa'ren minulle lähtisit, minäpä Maa'ren sinut ottaisin.'

Muäna g-äälgčep poorj-a-sted trooinik-e jönn-a vönn-a-sin.

'Me alkaisimme purjehtia suurella troinik-veneellä.'

Muäna g-äälgčep juugg-a-ded francuskai kaall-a-šös veein- | -na.

'Me alkaisimme juoda ranskalaista kallista viinasta.'

Muäna g-äälgčep poor-a-ded kuppan kappan kää'skk-e kääbr-a-jaid.'

'No me alkaisimme syödä kuppan kappan kuivia laivakorppuja.'

''Vuoi, ton leäk Aapp-a-lan roodd,¹⁰ kuä'čkkem leäk viõ'lğges vuei'vv,

'Voi, sinä olet Aapplan sukua, kotkan olet valkopää,'

käälvak sârvva čokk-a-pött, ä'rbb-e-jeäl öö'nn-e-jaž- | -ža.

'kulvakkohirvaan suippoporse, perintöelon omistajainen.'

Mu'st ve't leäi-a Ost-a-feejaž g-u'cc-e päärn-a-žam, proon-i-ka lij proonjusaž.

'Minullahan oli vielä pikku-Ostafi pikkupoikani, hampusi on pikku suunsoittaja.'

Mu'st ve't lij-a Feädat-a.'

'Minullahan on Feädat.'

Jakso 2.

Kertoja:

Mõõzz Kää'skk-ös-jääura-ž ääkk-a-že tiid-a lie nellj-a-lääi säi'mmed,

'Miksi Kuivajärven akkaseen täyteen ovat neljäkymmentä verkkoa,'

tää'lv-e lij vöörâs kue'll, tää'lv-e lij vöörâs kue'll-e.'

'talven on tuore kala, talven on tuore kala.'''

Jakso 3.

Kosija puhuttee Maa'renia:

'Vuõi, ton go Maa'renaž-a, ton ve't mu'nne vuâlg-a-čič, mon ve't tuu go vääld-a-čem.

'Voi, sinä kun Maa'renainen, sinäpä minulle lähtisit, minäpä taas kun sinut ottaisin.'

Muäna g-ä'lǧǧep poorj-a-sted trooi'nik-e jönn-a vönn-a-sin.

'Me alamme purjehtia isolla troinik-veneellä.'

Na muäna g-ä'lǧǧep juugg-a-ded-a francuskai kaall-a-šõs-a veei'n.

'No me alamme juoda ranskalaista kallista viiniä.'

Muäna g-ä'lǧǧe poor-a-ded kuppan kappan kâ'skĳĳ-e kääbrjaid.

'Me alamme syödä kuppan kappan kuivia laivakorppuja.'

Da vuõi ton Aapp-a-lan leäk rä'kĳĳ-e, jidõm ve't Maa'ren mon tu'nne ni vue'lj.'

'Ja voi sinä Aapplan olet rukka, enhän Maa'ren minä sinulle edes lähde.'"

Maa'ren vastaa kosijalle:

Jidõm mon vuei't poor-a-ded kuppan kappan kâ'skĳĳ-e kääbr-a-jaid.

'En minä voi syödä kuppan kappan kuivia laivakorppuja.'

Jidõm vuei't ni juukk-a-ded francuskai kaall-a-šõs veein- | -na.

'Enkä voi juoda ranskalaista kallista viiniä-niä.'

Jidõm ve't vuei't ni vue'lǧǧed ni troiniĳ jidõm-a jönn-a vönn-a-sain sä- miâr-a sä'ltt-e-čää'33

'Enhän voi myöskään lähteä enpä troinik empä isolla veneellä meren suolavettä [pitkin].'

Vuõi ton leäk Aapp-a-lan-a rä'- | -kĳĳ-e.

'Voi sinä olet Aapplan rukka.'

Mon ve't vuaitam-a jie'lled.

'Ja minähän voin elää.'

Mu'st ve't lij-e g-Ost-a-feejaž g-u'cc-e päärn-a-žam, proon-i-ka lij proonjušaž-/-ža.

'Minullapa on pikku Ostafi pikkupoikani, hampuuksi on pikku suunsoittaja.'

Ton ve't Aapp-a-lan leäk rä'kĳĳ-e kuä'ckĳĳem leäk viõ'lǧǧes vuei'vv,

'Ja sinähän Aapplan olet rukka, kotkan olet valkopää,'

käälvak sârvva čâkk-a-pött, ä'rbb-e-jeäl õõ'nn-e-jaž.

'kulvakkohirvaan suippoperse, perintöelon omistajainen.'

Jidõm mon ni Maa'ren tu'nne vue'lj.

'En minä Maa'ren sinulle lähde.'

Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielen idiolekti

Erot puhe- ja leu'dd-kielen välillä

Haastatteluissa Näskk Moshnikoffia pyydettiin sanelemaan esittämänsä leu'ddin sanat, jolloin tallentui lukuisista leu'ddeissa esiintyneistä lauseista myös saneltu, ilman melodiaa esitetty muoto. Vertailtaessa kokonaisia puhe- ja leu'dd-kielen lauseita toisiinsa, huomio kiinnittyy siihen, että valtaosassa sanoista esiintyy eroavaisuuksia.

Viereisen esimerkkilauseen kahdeksasta sanasta muutoksia on viidesä. Leu'ddatessa Näskk Moshnikoff lisää monien konsonanttiin päättyvien sanojen loppuun lisävokaalin. Esimerkiksi kysymyssana *mōōzz* täydentyy toisen tavun täysvokaalilla ja leu'dd-kielen muodoksi tulee *mōōzz-a*. Myös adjektiivin attribuuttimuoto *kōlmm* saa toisen tavun täysvokaalin *kōlmm-a* samoin kuin substantiivi *käirrav*, joka muuttuu muotoon *käirrav-a*. Myös deminutiivimuotoisessa sanassa *njeežžaz* 'emonen' voi toisen tavun täysvokaali säilyä omistusliitteen edellä: *njeežž-a-žam* 'emoseni' (puhekielessä *njeežžam*) (AK/0548).

Toisessa esimerkkilauseessa (AK/0549) nähdään edellisten muutos-ten ohella myös muutoksia verbin sisäisessä rakenteessa (*poor-a-škue'tted-de-ed*

<i>Puhekieli:</i>			<i>Leu'dd-kieli:</i>	
Mōōzz	Miksi	>	Mōōzz-a	Miksi
leäk	olet	=	leäk	olet
-	-		muu	minut
njeežžaz	emonen	>	njeežž-a-žam	emoseni
ouddam	antanut	>	ouddam-až-a	antanut
muu	minut		-	-
kōlmm	kylmän	>	kōlmm-a	kylmän
iissmeâr	jäämeren	>	iissmiâr-a	jäämeren
riddu	rantaan,	=	riddu	rantaan,
käirrav	kajavan	>	käirrav-a	kajavan
kōlmm	kylmään	>	kōlmm-a	kylmään
peässa?	pesään?	>	peäzz-a-že-g-e.	pesäseen?
<i>Puhekieli:</i>			<i>Leu'dd-kieli:</i>	
Niskkjaž	Niskanen	>	Niskk-a-jaž	Niskanen
-	-		mu'st	minulla
-	-		lij	on
jeärggam,	härkä,	>	jeärgaž-a-ma	härkäseni,
viōlggād	valkoinen	>	viōlggād-a	valkoinen
äldd	vaami		-	-
älddam.	vaameni.	>	g-ääldaž-a.	pikku-vaami.
A ma'te	Miten	>	A ma't	Miten
de	niin		-	-
le'žže	olisivat	?	leežž	olisi
-	-		ve't	-han
poorškue'tted	alkaneet syödä	>	poor-a-škue'tted	
			-de-ed	alkanut syödä
ra'hhti	kivikkaisen	=	ra'hhti	kivikkaisen
u'rvvjeäkkal,	lehtijäkälää		-	-
zemlevoi	maan	>	zemljova	maan
jeäkkal?	jäkälää?	>	jeäkk-a-la-la.	jäkälää?

vs. *poorškue'tted*) ja vokaalialkuisen sanan eteen on ilmaantunut g-proteesi (*äldd* vs. *g-äälldaž-a*).

Leu'ddeissa käytetään usein erityisiä puhekielestä poikkeavia sanoja merkitsemään isää ja äitiä. Puhekielen sanan *e'čč'isä* sijasta on leu'ddeissa tyypillinen sana *šōddee* 'kasvattaja' tai sen deminutiivinen variantti *šōōddāž* 'kasvattajainen', johon tavallisesti liittyy possessiivisuffiksi *šōōdd-ā-žam* 'kasvattajaiseni'. Seuraavat esimerkkilauseet ovat Näskk Moshnikoffilta:

Puhekieli: *Tō'st eččam leäi tie'tted.* 'Siitä isäni olisi tiennyt.'

Leu'dd-kieli: *Tō'st le'jje šōōdd-ā-žam tie'tt-e-d-ed.* 'Siitä olisi kasvattajaiseni tietänyt.' (Kotus 9840_2a)

Puhekieli: *Spä'sseb eččam kiuggân meäkkai lei'bstad. Spä'sseb eččam samvar pakk čee'stad.* 'Kiitos isäni uunin tuoreesta leivästäsi. Kiitos isäni samo-vaarin kuumasta teestäsi.'

Leu'dd-kieli: *Spä'sseb šōōddāž Ko'sten ā'lğg-e, kiuggân-i meäkkai leei'b-estad-a di ja samovar pakk-a čee'-je-stad.* 'Kiitos kasvattajani Kostin poika, uunin tuoreesta leivästäsi ja samo-vaarin kuumasta teestäsi.' (AK/0548)

Vastaavasti puhekielen *jeä'n'n* 'äiti' tilalla käytetään sanaa *nje'žž* 'nisä, rinta' tai sen deminutiivimuotoa *njeežžāž* 'nisänen', johon tavallisesti liittyy possessiivi-

suffiksi *njeežž-a-žam* 'nisäseni'.

Puhekieli: *Jeä'nnes lij suu juukkâm, juukkâm sääldatpärnna.* 'Äitinsä on hänet juonut (=naittanut), juonut so-tilaspojalle.'

Leu'dd-kieli: *Mōōzz-a leäk muu njeežž-a-žam ouddam-až-a kōlmm-a lissmiār-a riddu?* 'Miksi olet minut emoseni antanut kylmän Jäämeren rannalle?' (Kper, AK-0549)

Leu'dd-kielelle tyypillinen sana on myös *ääkkaž* 'akkanen', jota käytetään liitteenä maa-alueiden, isojen järvien, vuonojen, jokien ja tunturien personoivana nimityksenä (Itkonen 1948 II, 308; 1958, 7–8).

Leu'dd-kieli: *Spä'sseb-e vuānak spä'sseb-e Vue'lljäu'rr ääkkaž nue'tt-e tu'nne vōōrās-a kue'l-e-stad.* 'Kiitos, näes, kiitos Vue'lljäu'rr-akkanen nuotta sinulle tuoreesta kalastasi.' (AK/0548)

Leu'ddeissa on myös sellaista lainasanastoa, joka on jäänyt pois käytöstä nykypuhekielestä ja jota ei välttämättä löydy edes sanakirjoista. Suurin osa näistä sanoista on lainaa venäjältä. Poikkeuksena esimerkiksi sanan *lissmiār* 'Jäämeri' alkuosa on lainattu norjan kielestä *is* 'jää', mutta jälkiosa on koltansaa-*mea*. Venäjältä on lainattu jonkin veran substantiiveja, esimerkiksi *trooinik*

'kolmiainoinen venäläinen kalastusvene', mutta erityisesti adjektiiveja, esimerkiksi *otstavnai* 'sotapalveluksesta eronnut' sekä *daackai* 'norjalainen', joita käytetään adjektiivilausekkeissa substantiivien määritteinä (esim. *bumažnai heä'rvvree'ppkaž* 'pumpulinen hieno huivi' sekä *francuskai kaall-a-šōs-a vei'nn* 'ranskalainen kallis viini').

Edellisillä haastatteluaineistosta poimituilla esimerkeillä voidaan osoittaa, että Näskk Moshnikoff tuotti leu'dd-kielen lauseita eri tavoin kuin puhekielen lauseita. Myös Mikko Korhonen mainitsee, että hänen haastattelemansa informantit eivät koskaan erehtyneet käyttämään leu'dd-kielen muotoja sanellessaan leu'dd-tekstejä vaan pitäytyivät puhekielen muodoissa (Korhonen 1983, 146).

Valtaosa tekemästämme analyysista koskee kuitenkin suoraan leu'ddien tekstejä. Litteroinnin jälkeen olemme analysoineet aineiston ja tarkastelleet puhekielestä poikkeavia morfologiaa ja fonologiaa piirteitä. Analyysin lähtökohtana ovat olleet Mikko Korhosen "Kolttalaulujen fonologiaa" -artikkelissa esittämät leu'dd-kielen erityispiirteet (Korhonen 1983, 138–146).

Leu'dd-kielen sanat, jotka vastaavat puhekielen muotoja

Vaikka leu'dd-kielen ja puhekielen välil-

lä on huomattavia eroavaisuuksia sekä sanastollisesti että kieliopillisestikin, osa sanoista säilyy leu'ddatessa samassa muodossa kuin puhuessa. Analysoimissamme esimerkeissä ilmeni, etteivät konjunktiot (esim. *de* 'sitten', *go* 'kun'), partikkelit (esim. *ve't* '-hAn, -pA', *jo* 'jo') tai interjektit (esim. *na* 'no', *vuei* 'voi') muutu, mikä on luonnollista koska ne ovat enimmäkseen yksitavuisia ja vokaaliin päättyviä sanoja. Myös pronominit säilyvät tavallisesti muuttumattomina. Muutamissa tapauksissa persoonapronomineihin liitetään merkitystä vahvistava liitepartikkeli *-i* (esim. *mon* 'minä' > *mon-i* 'juuri minä'), mutta tämä ilmiö kuuluu myös puhekieleen eikä näin ollen ole vain leu'dd-kielen piirre, kuten monet muut muutokset. Nimet esiintyvät muuttumattomassa muodossa (esim. *Evvan*, *E'llj*), tosin niihin useimmiten lisätään deminutiivipäätte.

Sanat, joiden rakenne leu'dd-kielessä voi poiketa puhekielen muodoista

Tässä luvussa käsittelemme tärkeimpiä eroja leu'dd-kielen ja puhekielen sanojen välillä.

Sanan toiseen tavuun lisättävä täysvokaali

Leimallinen piirre koltansaamelle suh-

teessa läntisempiin saamelaiskieliin on voimakas sisä- ja loppuheittoisuus, joka on muuttanut sanojen rakennetta. Mikko Korhonen kuvaa toisen tavun vokaalin käyttäytymistä seuraavasti:

Tämä äänneilmio on ehkä laulukielen silmäänpistävin erikoisuus. Puhekielessä vallitsee näissä asemissa yleensä täydellinen kato. Tietyissä sandhi-asetissa voi kuulla hyvin lyhyen, juuri ja juuri korvaan erottuvan vokaalin, joka on tavallisesti soinniton. Kato on kuitenkin siinä määrin vallitseva, että haastattelemani koltat eivät hahmota edes ylilyhyttä vokaalia vokaaliksi, vaan pikemmin jonkinlaiseksi heikoksi laryngaaliseksi puolivokaaliksi, h:n kaltaiseksi äänneeksi, joka valinnaisesti voi seurata painollisen tavun jälkeistä konsonanttia. Kirjakielessä ylilyhyttä vokaalia ei merkitä. Lauluissa painottoman tavun supistumattomat vokaalit ovat säilyttäneet sekä kvaliteettinsa että kvantiteettinsa. Säilynyt kvaliteetti osoittaa, että kyseessä ei ole mikään laulukielen täyteaines, vaan varhemman todellisen vokaalin suora edustaja. (Korhonen 1983, 140–141.)

Kuten edellä olevasta sitaatista käy ilmi, nämä vokaalit eivät nykypuhekielessä usein kuulu, eikä niitä merkitä nykyortografialla sanan kirjoitusasuun, esimerkiksi *mon leu'dstam* 'minä leu'ddaan', *Evvnaž Vää'sk' á'lgg'* 'Evvan Vä'skkin poika'. Toisinaan on mahdol-

lista kuulla vokaalikadon paikalla myös ylilyhyitä vokaaleita, esimerkiksi *Mon leu'd^(a)stam*, *Evv^(a)naž Vää'sk' á'lgg^(e)*. Kolmas vaihtoehto on, että kyseiset vokaalit kuuluvat täysvokaaleina, esimerkiksi *Mon leu'd-a-stam*, *Evv-a-naž Vää'sk'-e á'lgg'-e*. Vaikka vokaalien säilyminen on piirre, joka erottaa leu'dd-kielen nykypuhekielestä, täysvokaaleita esiintyy myös kielenäytteissä, joita T. I. Itkonen tallensi Suonikylässä Näskkiltä tämän ollessa nuori, esimerkiksi *koum^a šoq̄bbe šaīṭ^aṇe kieda rāja* vs. *koumm sue'bb šaiggnē kīōḍ rāja* 'kolme sauvaa kului kädensijaa myöten' (Itkonen 1931, 175). Koska toisen tavun täysvokaalit ovat leimallinen piirre leu'dd-kielille, kirjoitamme ne tässä tutkimuksessa täysvokaalin merkillä, mikäli ne kuuluivat selkeästi.

Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielessä on runsaasti toisen tavun täysvokaaleja:

Muāna ve't-e vääld-a-veäl-a-čep-pe trooinik'-e, jōnn-a vōnnāz-a. 'Mepä ot-tai-vielä-simme kolmipaikkaisen meriveneen, suuren veneen.' (SKS, A-503/11)

Niskk-a-jaž mu'st lij jeärg-a-žam-a viōlggād-a g-ääldaž-a. 'Niskkjaž [Niskuroiva] minulla on porohärkänen, valkea pikkuvaadin.' (AK/0549)

Leu'dd-kielessä esiintyvät toisen tavun lisävokaalit ovat pääsääntöisesti

ennustettavissa kielihistorian perusteella (ks. Korhonen 1983, 146–147)¹¹. Nykykielestä lähdettäessä pääsääntönä on se, että yksitavuisessa sanassa, jossa on suprasegmentaalinen palatalisaatio, jota merkitään kirjakielessä pehmenysmerkillä ' , toisen tavun vokaaliksi tulee e, kuten sanassa *á'lgg-e* 'poika'. Jos sanassa ei ole suprasegmentaalista palatalisaatiota, toisen tavun vokaaliksi tulee a, kuten sanassa *nijdd-a* 'tyttö'. Vaikka ilmiö on leu'dd-kielessä tavallinen, löytyy tapauksia, joissa toisen tavun vokaali ei kuulu selvästi. Korhosen (1983, 141) mukaan ”joskus, varsinkin nopeissa kohdissa, parillisen tavun supistumattomat vokaalit ovat voineet kadota”. Joskus taas leu'ddeissa esiintyy vokaaleita, jotka ovat kielihistorian kannalta vääriä, kuten sanassa *á'lgg-a* 'poika', jossa olettaisi toises-
 ta tavussa olevan e.

Musiikkianalyysin kannalta vokaalien lisääminen on ymmärrettävää. Lau-laessa ihmisen ääntä ja samalla myös melodiana pidetään yllä nimenomaan vokaaleilla tai sonoranttikonsonanteilla (m, n, nj, ŋ, v, j, g, đ, r, l, lj). Muilla konsonanteilla on laulussa ensisijaisesti rytmiä jäsentävä rooli. Nykyiselle koltansaamelle luonteenomainen painottomien tavujen vokaalien heikentyminen ja usein täydellinen kato johtaa siihen, että konsonanttiin loppuvien sanojen suuri määrä katkaisee helposti rytmillisen etene-

misen. Laulamisen helpottamiseksi leu'dd-kieli on vastustanut puhekielen katotendenssiä ja suosinut niitä sanojen äännevariantteja, joissa painottomat vokaalit ovat säilyneet. Leu'dd-kielen arkaainen äännerakenne ei ole osoitus nykyisin tuntemiemme leu'ddien korkeasta iästä, vaan siitä että leu'dd-perinne on syntynyt ennen monia kielen muutoksen vaiheita ja että ainakin näiltä osin leu'ddaamisen perinne on jatkunut ja säilyttänyt näitä piirteitä (vrt. Korhonen 1983, 140–141).

Sanan kolmanteen tavuun lisättävä täysvokaali

Leu'dd-kielessä esiintyy lisävokaaleja toisen tavun ohella myös sanan kolmannessa tavussa, esim. *kuä'ckkem* 'kotka' > *kuä'ckkem-e*. Korhosen (1983, 142–143) mukaan nämä vokaalit saattavat olla täytevokaaleja, sillä kato on näissä asemissa paljon vanhempi kuin vartaloon kuuluvassa parillisessa tavussa. Korhonen kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että nämä vokaalit ovat kielihistoriallisesti oikeita. Näille lisävokaaleille ei löydy vastaavuuksia tunnetuista koltansaamen puhekielen aineistoista. Kyseessä onkin yksinomaan leu'dd-kieleen kuuluva piirre.

Puhekieli: *O'hsnejaž Feädat nijdd^(a)*.

Leu'dd-kieli: *O'hsnejaž Feädat-a nijdd-a*. 'O'hsnejaž Feädatin tytär.' (Korhonen 1983, 142)

Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielessä esiintyy runsaasti myös kolmannen tavun lisävokaaleja:

kuä'ckkem-e *viö'lgges-e vól vuüiva(ž)* 'kotkan valkoinen vielä pää' (SKS, A-503/11)

ra'htti zemljova jeäkk-a-l-a | *-la*. 'huonon kivikkoisen maan jäkälää-lää.'

Näitä lisävokaaleja esiintyy myös joissakin taivutuspäätteissä, kuten *siidäst-e* 'kylässä, kylästä', *mainn-a-sid-e* 'satuja' ja *vä'lddep-e* 'otamme'.

Sanan viimeisen tavun toistaminen

Kolmas leu'dd-kielelle erityinen piirre liittyy tiettyjen sanojen viimeisen tavun toistamiseen. Tämä ilmiö käsittää useita erilaisia tapauksia, jotka selittyvät osin kielihistoriallisesti osin musiikin rakennepiirteiden kautta.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat sellaiset verbit, joissa esiintyy kielihistoriallinen d-verbijohdin. Puhutussa koltansaamessa d-johdin on supistunut muodostaen pitkän vokaalin. Näin ovat syntyneet esimerkiksi eed-verbiryhmän infinitiivimuodot *poored* (**poorä-d-ed*)

'syöpötellä' ja *juuggeed* (**juuggâ-d-ed*) 'juopotella'. (Korhonen 1983, 143–145, 147–149.) Johtimet ovat kuitenkin säilyneet johdonmukaisesti leu'dd-kielessä, esimerkiksi *raajjâ-d-ed* 'tehdä (frekv.)', *čuežžâ-d-ed* 'seisokella' (vrt. puhekielen *raajjeed*, *čuežžeed*). Nämä kielihistorialla selittyvät d-johtimen sisältävät verbimuodot muodostetaan leu'dd-kielessä liittämällä parillistavuiseen kanta-verbini heikkoasteiseen vartaloon d sekä muut johtimet ja modus-, tempus- sekä persoonapäätteet. (Korhonen 1983, 143–145, 147–149.) Myös Näskk Moshnikoffin leu'dd-kielestä löytyy esimerkkejä näistä verbimuodoista:

Muäna äälgčep juugg-a-ded, muäna äälgčep poor-a-ded. 'Me kaksi alkaisimme juopotella, me kaksi alkaisimme syöpötellä.' (Kotus 9840_2a)

Muäna g-ä'lgčep tuin-a suugg-a-d-ed. 'Me kaksi alamme sinun kanssasi soudella.' (SKS, A-503/11)

Mâi'd-e kuämaž ââr-a-de-iškuo't(tik) | leu'dste'm-mest mon veäl leu'dste'čem. 'Mitä kummi alat olla, leu'ddaisemasta minä vielä leu'ddaisin.' (SKS, A-503/11)

Toisen ryhmän muodostavat tapaukset, joissa d-johdin liitetäänkin vahva-asteiseen vartaloon vastoin kielihistoriallista perustaa (Korhonen 1983, 147–149). Usein näissä tapauksissa kyseessä on in-

finitiivimuodoista, joiden infinitiivin päätte -*ed* toistetaan melodian vaatiessa lisätavun. Seuraavassa verrataan lauseita, jotka löytyvät aineistosta sekä puheettâ leu'dd-kielisinä. Puhekielen muoto *vue'lgğed* esiintyy leu'dd-kielisessä lauseessa muodossa *vue'lgğed-ed* ja puhekielen muoto *tie'tted* leu'dd-kielessä muodossa *tie'tt-e-d-ed*.

Puhekieli: *Jiôm le' jje vue'lgğed, de jiôm vue'lj ni bumažnai heä'rvvree'ppki diött.* 'En olisi lähtenyt, ja en lähde pumpulisten hienojen huivien takia.'

Leu'dd-kieli: *Jiôm le' jje, niôdâž, ni vue'lgğed-ed ni bumažnai heä'rvv-e-repp-a-kai diött-a.* 'En olisi, tyttönen, lähtenyt edes pumpulisten hienojen huivien takia.' (AK/0548)

Puhekieli: *Tô'st eččam leäi tie'tted.* 'Siitä isäni olisi tiennyt.'

Leu'dd-kieli: *Tô'st le' jje Sôôdd-â-žam tie'tt-e-d-ed.* 'Siitä olisi kasvattajaiseni tietänyt.' (Kotus 9840_2a)

Aineistossa esiintyy myös tapauksia, jotka voidaan tulkita kahdella tavalla. Musiikillisilla säe- ja hengitysrajoilla käytetään usein tavuja, joilla voi olla merkitys myös yksitavuisena partikkelina, konjunktiona tai vain tekstin täytetavuna. Tällainen partikkeli on esimerkiksi *de 'sitten*'. Tästä syystä seuraavat esimerkit voidaan tulkita kahdella tavalla.

1. *Okk-a-ni mu'nne jiäppâd ô'skķe leežž vuâja-d-ed-de škoolniķ-že pärna mâ'ŋŋ-e-lest.* 'Häpeä minulle häpeä konsanaan olisi ajella-la koululaispojan perässä.' (Kotus 0634_1az)

2. *Okk-a-ni mu'nne jiäppâd ô'skķe leežž vuâja-d-ed de škoolniķ-že pärna mâ'ŋŋ-e-lest.* 'Häpeä minulle häpeä konsanaan olisi ajella sitten koululaispojan perässä.' (Kotus 0634_1az)

1. *De tōôžž leežž-a pää'cced-e- | -d-e vue'm-e šolkk-a-jeäkk-a-laž.* 'Ja sinne olisi jäänyt- | -yt metsän silkkijäkälä.' |

2. *De tōôžž leežž-a pää'cced-e | de vue'm-e šolkk-a-jeäkk-a-laž.* 'Ja sinne olisi jäänyt | sitten metsän silkkijäkälä.' |

On huomattava, että musiikin rakenne vaikuttaa moniin muihinkin tapauksiin, joissa sanojen loppuihin lisätään ylimääräisiä ja puhekieleen kuulumattomia tavuja. Hengityskatkos (|) musiikillisten säkeiden välissä näyttää muodostavan erityisen paikan, jossa Näskk Moshnikoff usein toistaa edellisen sanan viimeisen tavun aloittaessaan seuraavaa säettä (*jeäkk-a-la- | -la*). Vaihtoehtoisesti hän lisää sanan loppuun vokaalin, mikä aiheuttaa uuden tavun syntymisen (*nijdd- | -a*). Esimerkiksi:

Mōôžž-a leäk muu njeēžž-a-žam oud-dam-a- |

'Miksi olet minut emoseni anta- |

-ž-a kōlmm-a Iissmiär-a rid- |
 -nut kylmän Jäämeren ran- |
 -du? Niskk-a-jaž mu'st lij jeärgaža- |
 -nalle? Niskkaž minulla on pieni po-
 rohärkänen- |
 -m-a viölggâd-a g-äälđaž-a. |
 -en, valkea pikkuvaadin.' | (AK/0548)

leu'dd-kielen piirteisiin. Nämä ovat ha-
 vaittavissa selkeimmin a- ja b-säkeen, b-
 ja c-säkeen sekä c- ja a-säkeen rajoilla,
 jotka on merkitty nuolilla.

Vokaalialkuisen sanan edes-
 sä on g-tai η-proteesi

mat näistä ovat yleisiä eikä niiden esiin-
 tymisympäristöissä ole eroja. Musiikki-
 ilmaisun kannalta ilmiön merkitystä
 voi tulkita siten, että proteesina oleval-
 la konsonantilla esittäjä vahvistaa isku-
 alan alkukohtaa ja samalla myös melo-
 dian rytmiä. Muutos esiintyykin pai-
 koissa, joissa edellinen sana loppuu vo-
 kaaliin ja seuraava alkaa vokaalilla. Lau-
 lettaessa tällaisen sanarajan hahmotta-
 minen voi olla vaikeaa koska lopettava

Alla olevassa nuottiesimerkissä näky-
 vät edellä mainitut tapaukset, joissa
 musiikin rakenne näyttää vaikuttavan

Neljäs Näskk Moshnikoffin leu'ddien
 piirre on se, että vokaalialkuisen sanan
 alkuun lisätään g-tai η-proteesi. Molem-

Nuottiesimerkki 1. Ofootaž Evvan nijdd -leu'dd (AK/0548). Nuotinnos Marko Jouste.

The musical score consists of ten staves of music with lyrics in Finnish. Above the score, three arrows point to specific locations in the music, labeled 'Säkeiden välinen raja, hengitys' (Syllable boundary, breath). The first arrow points to the start of the 'A-säe' (A-syllable), the second to the start of the 'B-säe' (B-syllable), and the third to the start of the 'C-säe' (C-syllable). The lyrics are: O - [g]O - foo - taž, vuä - nak Ev - va - n[a] nijd - - d[a], ma't le'ž - zem vuc'lg-ge - d[e] - de] ot - stav - nai pää - r[a] - - že. Mööz-z[a] leäk muu nječž - ž[a] - žam oud - da - ma - - ž[a] kölm - m[a]iiss - miä - r[a] rid - - - - - du? Nisk - k[a] - jaž mu'st lij jeär - ga - - ža - - - [ma] viölg - gâ - d[a] [g]ää - da - ž[a]. A ma't leežž ve't poo - r[a] - škuet - ted [doed] ra'ht-ti zem-ljo - va jeük-k[a]-la - la]. De töözz leež - ž[a] pää'c - - ce - d[e] - - [a] - de vuc'-m[e] šolk - k[a] - jeük-k[a] - laž. Ma'-te leäk nječž - ž[a] - žam muu [g]oud - da - maž kölm - m[a] [g]iis - s[a] - miär - r[a] rid - d[ui] käir - ra - v[a] kölm - m[a] peäz - ž[a] - že [a - ge]. Töözz le'ž - že pää'c - ce - že - [a]-d[e] viil - j[a] - ža - n[i] keähm - mös roodd. Kuäd - d[a] - je' - ked, pää'c - ced tiö - rvän. Čuež - ž[e] - tičuež ž[e] - ti - - [i] de čioč - k[o] - rest pää' - res jie' - rji ouu - d[a] - peä' - l[e][g]ää'lm peei - 'v.

ja aloittava vokaali eivät aina erotu tarpeeksi toisistaan.

Mikko Korhosen mukaan ”Proteesi ei ole missään lause- tai säeasemassa automaattinen, mutta se esiintyy usein säkeen alussa ja vokaaliloppuisen sanan jäljessä säkeen sisällä.” Hän antaa tästä kolme esimerkkiä:

Puhekieli: *Rijgu á'lgǵ(é)*

Leu'dd-kieli: *Rijgu g-á'lgǵ-e* 'Riikon poika'

Puhekieli: *to'b-i lie Evvan niōđ^(a)*

Leu'dd-kieli: *to'b-i lie g-Evvan niōđ-a* 'siellähän ovat Evvanin tyttäret'

Puhekieli: *Sandra-eemaž*

Leu'dd-kieli: *Sandra-η-eemaž* 'Sandra-täti' (Korhonen 1983, 145)

Näskk Moshikoffin leu'ddeista löytyy runsaasti g- ja η-proteeseja. Tavallisesti niitä esiintyy vokaalialkuisen sanan alussa, kun edellinen sana loppuu vokaaliin:

Má'te leäk njeežž-a-žam muu g-oud-dam-až kōlmm-a g-liss-a-miār-a rid | du, käirrav-a kōlmm-a peāzz-a-že-g-e. 'Miten olet emoseni minut antanut kylmän Jäämeren rantaan, kajavan kylmään pesäseen.' (AK/0548)

Čue'žž-e-ti, čue'žž-e-ti-i de čiočkk-a-rest

pää'res jie'rjid oōut-a peä'l-e g-ââ'lm peei'v. 'Seisotti, seisotti sitten tokassa parhaita härkiä puoli taivaan päivää.' (AK/0548)

Niskk-a-jaž mu'st lij jeärgaž-a-ma viōlg-gâd-a g-ääldadž-a. 'Niskkjaž minulla on pieni porohärkäseni-ni, valkea pikkuvaadin.' (AK/0548)

de muāna ve't-e η-äälg-a-čep-e juugg-a-ded. 'sitten me kaksipa alkaisimme juopotella' (SKS, A-503/11)

Joskus g-proteesi esiintyy myös säkeen aloittavan vokaalialkuisen sanan alussa, johon on lisätty sanan aloittava vokaali:

Ofootaž: O-g-Ofootaž, vuānak Evvan-a nijdd-a. 'O-Ofootaž, näes Evvanin tytär' (AK/0548)

Muita Näskk Moshikoffin leu'dd-kieleen kuuluvia piirteitä¹²

Edellä olemme kuvanneet sanojen sisällä havaittavia leu'dd-kielen erityispiirteitä. Näiden lisäksi leu'dd-kieleen kuuluvat olennaisesti myös menneen ajan partisiippien puhekielestä eroavat muodot, kuten *ouddam-až* vs. *ouddam* 'antanut' ja *juukkām-až* vs. *juukkām* 'juonut'. Näissä tapauksissa leu'dd-kieli on säilyttänyt päätteen alkuperäisemmän muodon, joka esiintyy nykyisin enää harvinaisena vain vanhoilla puhujilla.

Mōōzz-a leäk muu njeežž-a-žam oud-dam-až-a kōlmm-a lissmiār-a riddu? 'Miksi olet minut emoseni antanut kylmän Jäämeren rannalle?' (Kper, AK-0549)

Lisäksi leu'dd-kielessä esiintyy huomattavan paljon niin sanottuja pikkusanoja, joilla on puhekielessä oma merkitysensä, mutta leu'dd-kielessä ne toimivat usein myös rytmin jäsentäjinä. Tällaisia ovat esimerkiksi partikkelit *de* 'sitten', *di*, *da* 'ja', *go* 'kun', *jo* 'jo', *na* 'niin' tai interjektiot *vuei*, *vui*, *vuōi* 'voi'. Nämä eivät kuitenkaan saa puhekielestä poikkeavia muotoja. Näskk Moshikoffin leu'ddeissa yleinen pikkusana on *vōl* 'vielä' tai sen variantti *veāl*, esimerkiksi lauseissa:

Māi'd kuāmnam āā'n āār-a-škuō'ttiķ vuālas vuei'vi, vuālas vōl vuei'(vi) | -vi. 'Mitä kummini nyt alat olla allapäin, alla vielä päin.' (SKS A-503/11)

Nāāi't tā'lvv-e de vōōrās -kuālaž | tāā'lvv-e vōl vōōrās-e -kuāl- | 'Näin talvi niin tuore kala, talvi vielä tuore kala' (SKS A-503/11)

Toisinaan myös yksitavuista pikkusanaa voidaan myös muuntaa lisäämällä siihen toisen tavun vokaali. Tämä näkyy esimerkiksi *veāl*-sanan yhteydessä (*veāl* > *veāl-a*):

Mu'st veāl lij ā'rbbjeäll-a-ōōgg | oō'nn'jaž Jäägg-a-raž-a u'cc-e pāārnaž-

naž, 'Minulla vielä on perintöomaisuuden haltija, Jáággar pikku poikainen.' (SKS A-503/11)

Veäl-a Teäppan vuänak lij kää'lles Ko'rnel á'lǵǵ | á'lǵǵ-e. 'Vielä Teäppan näes on ukko Ko'rnelin poika, poika.' (AK/0548)

Samalla tavoin käyttäytyy *ve't*, *ve't-e* 'hAn, -pA:

Ij ve't leäkku kuämmam veä'kk. 'Eipä ole kummini apua.'

Muäna ve't-e veäl-a vääld-a-čep. 'Mepä kaksi vielä ottaisimme.' (SKS A-503/11)

Yleisiä ovat myös *vuänak* 'näes', joka voi myös saada kolmannen tavun vokaalin *vuänak-a*.

Čiččâm lie vuänak viullj-a-žed-e. 'Seitsemän on näes veljestä.'

Deste pä'sseb-e vuänak-a, pä'sseb vii'llje ti'jje. 'Niin että kiitos näes, kiitos veljet teille.' (Kotus 0634_1az)

Ilmaisu *a mât*, *ma't* tai *má'te* 'miten' esiintyy usein lauseen alussa (ks. Jouste 2008, 24–28).

A má't leezž ve't poor-a-skue'tted-de-ed ra'hitti zemljova jeäkk-a-la-la. 'Miten olisi alkanut syödä huonon kivikkosen maan jäkälää-lää.' (AK/0549)

A má't leezž-i kiörggäm-a vuäkk-a-le-e de odstafnoi pääarna má'ny-e-lest? 'Mi-

tenkä olisi ehtinyt nelistää sotapalveluksesta eronneen pojan perässä?' (Kotus 0634_1az)

Má'te leäk nježž-a-žam muu g-oudam-až | 'Miten olet emoseni minut antanut' (AK/0549)

Edellä on käsitelty leu'dd-kielen tyypillisiä piirteitä yksi kerrallaan. Teksteissä tulee selkeästi esiin Moshnikoffin tapa käyttää useita tyypillisiä piirteitä yhden sanan sisällä. Esimerkiksi ilmaisun *g-Iiss-a-miâr-a riddu* 'Jäämeren rantaan' Iissmiâr-sana sisältää ensin *g*-proteesin, sitten yhdyssanan alkuosaan *iiss* lisätään toisen tavun vokaali koltansaamen mallin mukaisesti ja lopuksi toisen tavun vokaali lisätään myös yhdyssanan loppuosana olevaan *miâr*-sanaan. Toisessa esimerkissä yhdyssanan alkuosassa on lisätynä toisen tavun vokaali, jota seuraavat partikkeli *jo* ja konjunktio *go* 'kun' ja vasta sitten yhdyssanan jälkimmäinen osa:

käälvak sârvva čokk-a-jo-go-pött 'kulkakkohirvaan suippu-jo-kun-perse' (SKS A-503/11)

Leu'dd-kielessä ilmenevän sanojen tavurakenteiden muuttamisen syyt eivät ole selitettävissä yksinään kielen kautta, vaan ilmiöllä on olennainen merkitys myös musiikin kannalta. Esityksessä laulaja tuottaa yhtä aikaa sekä kieltä, että melodiaa ja tavumäärään vaikutta-

malla voidaan näitä elementtejä sovitaa paremmin yhteen. Aineistosta löytyykin mielenkiintoisia esimerkkejä siitä, että sanan rakennetta muunnellaan. Sanojen sisään voidaan lisätä vaihteleva määrä lisävokaaleja, lisätavuja sekä partikkeleita. Aineistostamme löytyy esimerkiksi puhekielen sana *vääldčep* 'ottaisimme' kolmessa eri muodossa. Se voi saada toisen tavun täysvokaalin *vääld-a-čep* 'ottaisimme', toisen tavun täysvokaalin sekä *go*-konjunktin ja *jo*-partikkelin *vääld-a-go-jo-čep* 'ottai-kun-jo-simme' tai *veäl*-partikkelin sekä täysvokaalit sekä verbin toiseen, viimeiseen tavuun että *veäl*-partikkeliin *vääld-a-veäl-a-čep-pe* 'ottai-vielä-simme'.

Pohdinta

Leu'dd on yksi keskeisistä kolttaamelaisen musiikkiperinteen, tarinankerronnan ja historiallisen muistitiedon muodoista 1900-luvulla kerätyissä ääniteaineistoissa. Leu'ddeissa kerronta tapahtuu viitaten todellisiin historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin. Näitä viittauksia ei selitetä tekstissä, mutta ne ovat läsnä muussa suullisessa perinteessä ja historiallisessa muistitiedossa.

Kolttaamelaisessa leu'dd-perinteessä käytettävä kieli on oma runokielelaji, johon liittyy erityisiä kieliopin piirteitä ja osittain omaa sanastoakin.

Leu'ddien runokieli koostuu sekä täysin puhekielen kielioopin mukaisista sananmuodoista ja päätteistä että sanoista, joihin on lisätty lisävokaaleja tai lisätavuja, jollaisia esiintyy vain leu'ddeissa muttei puhekielessä. Lisäksi leu'dd-teksteissä esiintyy paljon yksi- tai kaksitavuisia ”pikkusanoja”, joilla on selkeä runomittaa täydentävä funktio. Näistä muodostuu leu'dd-kielen estetiikka.

Leu'dd-kieli on jo itsessään tiedollinen ja taidollinen kokonaisuus ja sen tuottaminen liittyy kiinteästi esitystilanteisiin, kielellisiin performansseihin. Sitä ei voi tuottaa eikä osata luontaisesti ja äidinkielen omaisesti, ellei ole kasvanut ympäristössä, jossa perinne on elävää ja toistuvasti kuuluvilla. Perinteen siirtäminen sukupolvilta toisille muuttui kuitenkin 1900-luvun lopulla osana laajempaa kulttuurin murrosaikaa ja musiikkiperinteen ohella ilmiö on havaittavissa yleisimminkin koltansaamen kielitilanteessa. Tämä muutos on asettanut uusia haasteita nykysukupolvien mahdollisuuksiin ylläpitää ja vahvistaa leu'dd-perinnettä. Mikko Korhosen mukaan laulukielen ja puhekielen fonologian välillä vallitsee vastaavuussuhde, joka on omaksuttavissa muutamalla helpolla säännöllä. Jos koltansaamea on kuullut lapsena ja nuorena sen luonnollisessa esittämisympäristössä, on nämä säännöt helppo oppia ja tuot-

taa perinteistä leu'dd-kieltä. Näin perinne on voinut jatkua. Korhonen kuvaa kuitenkin myös niitä haasteita, joita ilmeni jo 1970- ja 1980-luvulla. Lapset ja nuoret eivät kuulleet riittävästi vanhempien sukupolvien leu'ddaamista ja uusien sukupolvien koltankielen taito ei ollut voinut kehittyä häiriöttä. Lisäksi Korhonen huomauttaa, että puhekielen fonologiassa on tapahtunut nuoremmilla sukupolvilla muutos, joka vaikeuttaa leu'dd-kielen omaksumista. Esimerkiksi painottomien tavujen ylilyhyet vokaalit ovat hävinneet kokonaan käytöstä eivätkä ne anna enää vihjeitä siitä, mikä olisi oikea valinta toisen tavun vokaaliksi. Näin puhekieli erkanelee yhä vain kauemmaksi leu'dd-kielestä ja jälkimmäisen johtaminen edellisestä käy aina vain vaikeammaksi. (Korhonen 1983, 149–150.)

Vaikka koltansaamen puhe- ja kirjakieli ovat elvytyksen tuloksena vahvistumassa, erityinen ongelma liittyy leu'dd-kieleen, joka on kielen variantti, jota ei voi oppia täydellisesti pelkästään puhekielen kautta vaan ensisijaisesti leu'ddia kuulemalla ja itse tuottamalla. Elinkeinojen ja paikallisuuden muutos heijastuu tässä yhteydessä siinä, että perinteensiirtämiselle välttämättömät sosiaaliset tilanteet ovat osin hävinneet ja osin korvautuneet sellaisilla, joihin ei kuulu leu'ddaaminen. On mahdollista, että muutokset koskettavat

myös sukupuolia eri tavoin. Ainakin arkistotalenteiden perusteella voi nähdä 1950-luvulta alkaneen muutoksen, jossa leu'ddaaminen on muuttunut yhä enemmän naisten perinteeksi, vaikka aiemmin 1900-luvulla sekä miehet että naiset leu'ddasivat.

Alun perin yksi tämän selvityksen musiikintutkimukseen liittyvistä lähtökohdista oli ajatus siitä, että kieltä, jossa valtaosa sanoista päättyy soimattomaan konsonanttiin, on vaikea laulaa, sillä lauletaessa vain vokaaleilla on mahdollista pitää yllä ääntä ja sävelkorkeutta. Leu'dd-kielessä kuultavat toisen ja kolmannen tavun täysvokaalit ovat siksikin laulamisen kannalta ymmärrettäviä, etä niiden avulla melodian eteneminen on soljuvampaa. Tavurakenne on vain yksi osa kielen rakenteen monista muuttujista, mutta runon ja laulettuun musiikkiin rakennepuolelta erittäin merkityksellinen. Tavu vastaakin esimerkiksi musiikin rakenteen merkitsemisessä yhtä nuottia ja sen aika-arvoa. Sanat vastaavat usein musiikillista iskualaa. Tämä suhde on keskeinen, sillä säestyksettömässä laulettuun musiikissa melodian rytmiluodaan nimenomaan sanoilla ja tavurakenne rytmittää sanat. Konsonanttien toistuminen tuottaa rytmin melodian ja vokaaleilla (toisinaan myös soivilla konsonanteilla) pidetään ääntä yllä, jotta melodiaan saadaan eri sävelkor-

keuksia. Kattavampi runon ja musiikin analyysi jää kuitenkin pohdittavaksi tuleviin artikkeleihin.

Korhosen tulkinnan lähtökohtana oli ajatus siitä, että pohjoissaamelainen luohi-perinne olisi suuressa määrin improvisatorista ja kolttasaamelainen leu'dd ”tekemällä tehtyä”. Nykytiedon valossa asia näyttyy kuitenkin päinvastoin. Pohjoissaamelaisessa luohiperinteessä ei esitetä melodioita vapaasti improvisoimalla vaan ne ovat lähtökohdaisesti kohteidensa musiikillisia nimiä, joita ei voi vapaasti muuttaa ilman, että merkitys muuttuu. Sen sijaan kolttasaamelaiseen perinteeseen kuuluu runsaasti muuntelua ja variaatiota, joka näyttyy myös käsittelemässämme aineistossa. Tämä vaikuttaa keskeisesti myös leu'dd-kieleen, sillä melodis-rytmisten elementtien varioidessa täytyy kielen sopeutua aina vain uudelleen ja uudelleen erilaisiin tilanteisiin. Lauluilmaisun musiikillisilla vaatimuksilla on siis merkittävämpi rooli kieleen kuin mitä pelkätään kielitieteellisestä näkökulmasta voi päätellä. Laululla on myös oma kielellinen ja äänteellinen estetiikkansa, joka erottaa sen ääni-ilmaisuna tavallisesta puheesta. On luontevaa ajatella, että esimerkiksi tietyt sanavalinnat liittyvät juuri leu'ddin omaan estetiikkaan.

Arkistomateriaalien analyysin (kielen rakenteiden ja musiikin rakenteiden

analyysi) kautta voidaan tarjota uutta tietoa leu'dd-kielen piirteistä ja siitä, miten se eroaa koltan puhekielestä (nykykieli ja historiallinen kieli) ja normiteusta kirjakielestä. Uuden tiedon avulla voidaan kuvata keskeisiä periaatteita siitä, miten leu'dd-kielen systeemi toimii ja ehdottaa myös analyttisiä työkaluja, miten leu'dd-kielen erityispiirteitä voi havaita ja myös tuottaa itse. Nykypäivänä tieteellinen tutkimustieto on yksi käytettävissä oleva lisälähde kieliyhteisön jäsenille. Toivomme, että tästä artikkeista olisi hyötyä niille, jotka tekevät työtä leu'ddin parissa.

VIITTEET

1. Käytämme tässä artikkelissa koltansaamenkielistä nimimuotoa Näskk. Kolttasaamelaisista henkilönimistä on löydetty useimmiten lukuisia eri muotoja historiallisissa lähteissä. Tavallisesti Venäjän ortodoksisen kirkon rekistereihin kirjattiin venäläinen muoto, joka on tässä tapauksessa Anastasia. Suomeksi puhuttaessa nimen vastineena käytetään muotoa Naska.
2. Katsomme Näskk Moshnikoffin koltansaamen puhekielen edustavan Suonikylässä syntyneiden kieltä yleisemminkin.
3. Aiemmin suomen kielen joiku-sanaa käytettiin yleisessä merkityksessä ’saamelainen laulu’ erotukseksi länsimaisesta laulusta. Sillä viitattiin kaikkien eri saamelaisyhmien perinteisiin, vaikka sana yhdistyy erityisesti pohjoissaamelaiseen perinteeseen, jossa tunnetaan verbi *juoigat* ’joikata’ ja nomini *juoiggus* ’joiku’. Niin pohjoissaamelainen *luohi*, inarinsaamelainen *livde* kuin eteläsaamelainen *vuolie* käännettiin kuitenkin samalla joiku-sanalla. Yleisenä ajatuksena varhaisilla tutkijoilla lienee ollut se, että yhtenäisen saamen kielen ja sen alamuurteiden tapaan myös saamelainen laulu muodostaa

yhden yleisen laulun lajin, joiun, jonka musiikillisia ”murteita” eri alueiden omat perinteet ovat. Joiku-sana esiintyy usein myös koltansaamen leu'dd-sanan käännöksenä kirjoitetussa tekstissä ja arkistotalenteissa kolttasaamelaisten informanttien suomenkielissä haastatteluuksissa (ks. liitteet I ja 3). Nykyään saamen kielet nähdään omina kielinään eikä yhden pääkielen murteina. Samoin nykytutkimuksen ja myös saamelaisten perinteentaitajien mukaan lauluperinteet eroavat toisistaan niin paljon, että saman nimen käyttäminen eri saamelaistryhmien lauluista on harhaanjohtavaa.

4. Troinikat eli ”roinikat” tai ”snekat” olivat venäläisten ja karjalaisten kalastajien Jäämeren rannikolla käyttämiä maalaamatomia pitkiä pystylaitaisia kalastusveneitä. (Paulaharju 1928, 322; Ervasti 67, 110, 131, 146.) Itkosen (1948 I, 437–438; 1958 I, 732) mukaan Kolttakönkään ja Petsamon kyltien asukkailla oli 3-soutuisia troinikkoja (*jõnn vööñás, miärvööñás*). Niissä oli myös peräsin ja nelikulmainen raakapurje.
5. *Käšškkjäu'rr* 'Kuivajärvi'. Itkonen 1958 II, 982.
6. Monet kolttasaamelaiset henkilönimet liittyivät 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa venäläiseen nimiperinteeseen. Virallisissa hallinnon ja ortodoksisen kirkon asiakirjoissa käytettiin venäjänkielisiä nimiä ja arkielämässä taas niiden koltansaamenkielisiä vastineita. Kun Petsamon alue liitettiin Suomeen 1920, käyttöön otettiin myös nimien suomenkielisiä varianteja (Ks. Nickul 1948, 78). Kosijan määritteenä oleva Aapplan on miehen etunimi, joka on koltansaamenkielinen vastine venäläiselle Apollon-nimelle. Nimestä on tämän tutkimuksen yhteydessä löytynyt kaksi mainintaa kolttasaamelaisesta Nuortijärven siidasta. Esimerkiksi Nuortijärven vihittyjen luettelossa vuodelta 1872 esiintyy merkintä avioliitosta leskimies Apollon Vasilinpoika Gerasimoffin ja Mariamia Jemeliantytär Moshnikoffin välillä (Venäjän valtiollinen arkisto, Murmanskin alue, Kokoe-lma II136, yksikkö 3, sivu 7 rev.). Kiitämme Maxim Kuchinskiya tästä tiedosta. A. O. Väisänen vuonna 1926 muistiin merkitemä Nuortijärven kylän leu'ddin teksti koostuu nimiluettelosta, jossa kaikilla ihmisillä on patronyymit. Yksi näistä patronyymeistä on Ap'aa:n: "[...] *Urjan Aapplan nijdd* 'Urjan Aapplanin tytär', *Ondrei Teäppan á'lgg* 'Ondrei Teäppanin poika', *Áájjaž Evvan nijdd* 'Áájjaž Evvanin tytär', *Ulljan Evvan nijdd* 'Ulljan Evvanin tytär' [...]” (SKS Kra, Väisänen 1926).

7. Kuppen kappan -ilmaisun merkitys on tuntematon. Mahdollisesti sillä viitataan johonkin 1800-luvun Ruijan rannan kauppa-liikkeeseen, sillä Näskk Moshnikoff käyttää haastattelussa ilmaisua *Kuppen kaappnest vuá'stte kääbrnikid* 'Kuppen kaappanista ostavat laivakorppuja' (Kotus 9840_2a).
8. Arsina on venäläinen pituusmitta (71,12 cm).
9. Sanalla *čá'lm* 'silmiä' voidaan kenties tarkoittaa avantoa. Kyseessä voi olla myös sana *čuá'lm* 'salmi', jolta se kuulostaa joissain tosinnoissa.
10. Jokaisessa tosinnoissa käytetään sekä sanaa *rá'kk* 'rukka' että *rodd* 'suku; sukulinainen'. Näistä jälkimmäinen saattaa olla alkuperäisempi, mihin viittaa se, että sana esiintyy aina miehennimen Aapplan yhteydessä. Kyseessä olisi siis Aapplanin sukulinainen.
11. Koltansaamen toisen tavun vokaalien kielihistoriallinen tarkastelu on laaja aihealue, jonka kattavaan käsittelyyn ei tässä artikkelissa ole mahdollisuutta. Voi olla kiistanalaista, missä määrin leu'dd-kielen täysvokaalimuodot ovat aitoja säilymamuotoja, missä määrin kadonneiden tai ylilyhyiden vokaalien analogisia palautuksia. Korhonen (1983, 140–141, 147) huomauttaa, että täysvokaali on yleensä ”kielihistoriallisesti oikea”, mikä tuntuu tukevan säilymäoletusta. Toisaalta ainakin kielentutkija voi yleensä päätellä ”oikean” vokaalin jalan palataalistuneisuuden tai palataalistumattomuuden perusteella. Palataalistumattoman jalan jälkivokaaleita on kaksi (a ja ä), ja oikean vokaalin päättelemisen edellyttää tietoa siitä, miten ensitavun vokaalit kombineituvat näiden kahden jälkivokaalin kanssa. Kiistanalainen kysymys on myös, ilmeneekö a:n ja ä:n ero niissä puhekielen sanamuodoissa, joissa vokaali ei ole kokonaan kadonnut vaan edustuu ylilyhyenä. Tässä yhteydessä käytämme ”palautetun” vokaalin merkkinä palataalistumattomassa jalassa vain yhtä vokaalia a. Historiallisten äänitysten perusteella tehtävä toisen tavun vokaalin foneettinen tarkastelu vaatii tarkempia koneellisia analyysimenetelmiä, sillä näin hienovaraisen erojen kuulonvarainen tulkinta on haastavaa.
12. Korhonen käsittelee artikkelissään myös tapauksia ”žž sivupainollisen tavun jäljessä vokaalien välissä alkuperäisen umpitavun edellä” (Korhonen 1983, 11) ja ”ä pääpainotomassa tavussa” (Korhonen, 141–142). Emme havainneet näitä aineistossamme. Lisäksi Korhonen pohtii kvantiteetti-suhteita ja toteaa, että ”vokaalit pitenevät ja

lyhenevät aina laulun rytmin vaatimusten mukaan.” (Korhonen 1983, 145–146). Tämä on leu'ddin musiikkianalyysin kannalta kiinnostava asia, mutta sen käsittely vaatii enemmän tilaa kuin tässä yhteydessä on käytettävissä.

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki
Suomalais-ugrilaisen Seuran arkisto
D.E.D. Europaeus, Kuolansaamelaisten keräelmät, kotelo 96, kaksi muistivihkoa.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
A. O. Väisäsen arkisto, kansio 6

ÄÄNITTEET

Iida Fofanoff: *Maa'renaž Meekk-a nijdd*
1974 (Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto, Kper, Y11314a)
Näskk Moshnikoff: *Ofootaž Evvan nijdd* -leu'dd
1961 (Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto, AK/0549)
1960 (Kotimaisten Kielten Keskus, 0634_1az)
Näskk Moshnikoff: *Fedora Kiprianoff* -leu'dd
1926 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, A 503/10; A 1000)
1961 (Tampereen yliopisto, Kansanperinteen arkisto, AK/0548)
Näskk Moshnikoff: *Maa'renaž* -leu'dd.
1926 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, A-503/11),
1960 (Kotimaisten Kielten Keskus, 0634_1az),
1960-luvun loppu (Kotimaisten Kielten Keskus, 18531_3az ja 18534_1az)
1971 (Kotimaisten Kielten Keskus, 9840_2a)
1975 (Kotimaisten Kielten Keskus, 18539_1bz)
Näskk Moshnikoff
1979 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, SKSÄ 1.1999)

Satu Moshnikoff, haastattelu, Sevettijärvi. Haastattelijoina Marko Jouste ja Markus Juutiainen.

2017 Oulun yliopisto, Saamelainen kulttuuriarkisto

Tyyne Fofonoff: *Maaren Meekk nijdd*

1979 Sue 'nn'jel Lee 'ud – Muistoja Suonikylästä. IRLP-2.

Vassi Semenoja, Helena Semenoff ja Tyyne Fofonoff: Sue 'nn'jel Lee 'ud – Muistoja Suonikylästä. IRLP-2. 1979.

VALOKUVAT

Näskk Moshnikoffin valokuva
Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkisto, Inari 002.

INTERNETLÄHTEET

<https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>

LÄHTEET

Aikio, Samuli & Crottet, Robert (1960) *Lieder der Welt. Eine Sammlung von texten und musikbeispielen auf Schallplatten. Lieder Aus Lappland.* Hamburg: Christian Wegner Verlag.
Genetz, Arvid (1891) *Kuollan Lapin murteiden sanakirja ynnä kielemäyhteitä.* Finska Vetenskaps-Societeten.
Ervasti, A. W. (1884) *Suomalaiset Jäämeren rannalla: matkamuuhtelmia.* Oulu: Wickström.
Itkonen, Erkki (1939) *Der ostlappische Vokalismus vom qualitativen Standpunkt aus mit besonderer Berücksichtigung des Inari- und Skollappischen. Lautgeschichtliche Untersuchung.* Suomalais-Ugrikan Seuran Toimituksia LXXIX. Helsinki: Suomalais-Ugrikan Seura.
Itkonen, T. I. (1913) Talviretki Koltanlapissa. *Joukahainen XIV*, 169–192. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta.
Itkonen, T. I. (1916) *Venäjänlapin konsonanttien astevaihtelu Koltan, Kildinin ja Turjan murteiden mukaan.* Suomalais-Ugrikan Seuran Toimituksia XXXIX. Helsinki: Suomalais-Ugrikan Seura.
Itkonen, T. I. (1931) *Koltan- ja kuolanlappalaisia satuja.* Suomalais-ugrikan Seuran toimituksia LX. Helsinki: Suomalais-ugrikan seura.

Itkonen, T. I. (1948) *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I-II*. Porvoo: WSOY.

Itkonen, T. I. (1958) *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kotalappischen*. I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Itkonen, T. I. (1991) *Lapinmatkani*. Porvoo: WSOY.

Feist, Timothy (2015) *A Grammar of Skolt Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 273. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Jouste, Marko (2006) Suomen saamelaisten musiikkiperinteet. *Suomen kansanmusiikin historia*, 272–307. Helsinki: WSOY.

Jouste, Marko (2008) Venäläisen bylinan ja kolttsaamelaisen leuddin välisestä yhteydestä. *Musiikin suunta* 2008/3–4. Suomen etnomusikologinen seura. Helsinki.

Jouste, Marko (2017a) *Kolttsaamelainen muistipankkihankke. Tuõddri pee’rel: mainnáz saa’mi kulttuur, jie’llem da oummui pìr*. Kolttakulttuurisäätiö.

Jouste, Marko (2017b) Historical Skolt Sami music and two types of melodic structures in leu’d tradition. *Folklore: electronic journal of folklore*. Tartto, Estonia.

Jouste, Marko, Moshnikoff, Elias & Sivertsen, Seija (2007) *Maaddäräajji leu’d – Historiallisia kolttsaamelaisia leu’ddeja*. Inari: Saamelaismuseosäätiö & Kansanmusiikki-Instituutti & Kolttien kyläkokous.

Jouste, Marko, Juutinen, Markus, Lehtinen, Miika, Lumikivi, Anna & Kiprianoff, Hanna-Maaria (2018) Sää’mkio’l da kulttuur jeältummuš Skolt Sää’m mosttbañkk - ha’ñkkõõzzást. Alkuperäiskansat elvyttämässä kieliään. *Dutkansearvvi diedalaš áigečála* 1/2018, 23–28. (<http://dutkansearvi.fi/tieteellinen-julkaisu/verkkolehti/julkaisut/nr-12018/>).

Juutinen, Markus (2018) Ščekoldinin vuoden 1894 koltansaamen Matteuksen evankeliumin kielestä. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 96, 149–167. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Korhonen, Mikko (1983) Kolttaulujen fonologiaa. *Suomalais-Ugrilaisen seuran aikakauskirja* 78, 133–152. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Korhonen, Mikko, Moshnikoff, Jouni & Sammallahti, Pekka (1973) *Koltanaamen opas*. Castrenianumin toimitteita 4. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Lehtola, Veli-Pekka (2015) *Saamelaiset: Historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntsi.

Leinonen, Marja (2009). Kuolan niemimaan filman-saamelaiset. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92, 103–144. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Moshnikoff, Jouni & Moshnikoff, Satu (2006) *Selvitys koltansaamen nykytilasta ja tarpeellisista toimenpiteistä*. <https://www.kotus.fi/files/715/koltansaamenselvitys.pdf>

Nickul, Karl (1948) *The Skolt Lapp Community Suenjelsjå During the Year 1938*. Acta Lapponica. V. Ed. Ernst Manker. Stockholm: Nordiska Museet.

Paulaharju, Samuli (1928) *Ruijan suomalaisia*. Helsinki: WSOY.

Saastamoinen, Про (2008) *Son vuáinn – Hån nákee – Kolttsaamelaisen leuddeja Kuolasta*. Helsinki: Maailman musiikin keskus.

Ščekoldin, Konstantin (1894) ШЧЕКОЛДИН, КОНСТАНТИН (1894) Господа мий Иисуса Христа Пась Евангеліе Матвеест Саме килле. Святое Евангеліе отъ Матвеея на языкѣ лопарей, живущихъ въ Русской Лапландіи, пограничной съ Норвегіей, близъ океана. Архангельскъ: Православнаго миссіонерскаго общества.

Ščekoldin, Konstantin (1895) Азбука для лопарей, живущихъ въ Кольскомъ уѣздѣ Архангельской губерніи. Архангельскъ: Православнаго миссіонерскаго общества.

Sverloff, Matti (1978) *Suomi-saamski keskeis-sanasto. Suåma-sååma kõskaldsännõs*. Moniste. Ivalo.

Sverloff, Matti (1989) *Suomi-Koltansaame piensanasto. Suåma-sååem sieomsäennõs*. Sevettijärvi.

Tanner, Väinö (2000) *Ihmismaantieteellisiä tutkimuksia Petsamon seudulta. I Kolttsaamelaiset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 780. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Väisänen, A. O. (1990) [1942] Pari Kolttain sävelmää. Hiljainen haltioituminen. Teoksessa Erkki Pekkilä (toim.) *A. O. Väisänen tutkielmia Kansanmusiikista 147–149*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 527. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.

FT Marko Jouste on etnomusikologi, saamentutkija ja muusikko, joka työskentelee yliopistonlehtorina Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa. Jouste on työskennellyt laaja-alaisesti saamelaisten musiikkiperinteiden ja historiallisten arkistoaineistojen parissa 1990-luvun lopulta lähtien.

FM Markus Juutinen on tohtorikoulutettava Oulun yliopiston Giellagas-instituutissa. Juutinen kirjoittaa väitöskirjaa koltansaamen kielikontakteista. Saamelaiskielten lisäksi hän on perehtynyt myös moniin muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin.

FT Eino Koponen on Oulun yliopiston Giellagas-instituutista eläkkeelle jäänyt koltansaamen yliopistonlehtori ja Helsingin yliopiston itämerensuomalaisten kielten ja saamen kielen dosentti.